

GALAMBOS SÁNDOR:

„FEJÜNK FÖLÖTT A GRÁNÁT ÉS SRAPNEL FÜTYÖLVE JÁRT”

Varga György káplár jegyzetei az első világháborúból

Bevezetés

1914. június 28-án meggyilkolták Ferenc Ferdinánd trónörökösét. „*E szomorú hír futótűzként terjedt szerte az országban, és nem akadt egyetlen szem könnyezés nélkül. Mindenki sejtette, sőt tudta, hogy a gaztett nem marad megtorlás nélkül*” – írta Varga György, aki 1914. július 27-én Ungvárra vonult be katonának, alig több mint egy hónappal esküvője után. Augusztus elején ő is elindult zászlóaljával Szerbiába és Boszniába. Ettől kezdve rendszeresen írt feljegyzéseket. Ezeket 1915 közepén, az olasz fronton másolhatta át egy kis noteszbe. Hogy a notesz nem az eseményekkel egyidőben született, azt a rendezett, tehát nyilvánvalóan másolással idekerült szöveg írásképe mellett a füzet 38. oldalán található szövegrész is bizonyítja. Az 1914. októberi szerbiai eseménysor leírása közben az olasz frontra, 1915-re utaló mondat szerepel: „*Ugyanez a freiter itt van velem Itáliában.*”

Varga György a háborúban káplárként¹ szolgált. Egy vonalazott, 15x10 cm-es noteszbe írta le benyomásait. 174 számozott oldalon fekete, majd kék tintával a világháborús eseményeket vetette papírra, míg az utolsó három, számozatlan oldal későbbi – első-sorban a családra vonatkozó adatokat – tartalmaz. Többek között azt, hogy Varga György 1887. szeptember 28-án született (hogy hol, az sajnos nincs feltüntetve). Valószínűleg Mátyus községben lakott, de lehetséges, hogy Tiszakerecsenyben is volt egy kis földje.²

Habár a főszereplő természetesen maga a szerző, mégis inkább egy külső, mondhatni tárgyilagos krónikás szemével nézi az eseményeket. Személyes belső gondolatokat, vívódásokat ugyanis nemigen örökített meg. A szikár, tényszerű közlések a közkatonák életviszonyait, gondjait, kisebb-nagyobb örömeit, bánatait ábrázolják. Az időjárás viszonyosságai, a víz- és élelemszerzés nehézségei, a harc cselekmények állnak a középpontban.

A bejegyzések 1915. július 24-én megszakadtak. Ekkor már Doberdónál, az olasz hadszíntéren harcoltak Varga Györgyék. A noteszben nincs magyarázat arról, hogy miért

¹ tizedes

² Az első számozatlan oldalon datálás nélkül ez a ceruzás bejegyzés áll: „Varga György néven álló Mátyus község határában fekvő földet, telekkönyvi szemléjét kérem, és Tiszakerecsenyben a 173. és 174. helyrajzi sz. beltelek kinek a nevén áll és melyik betétben.” A két település a mai Magyarország beregi részén fekszik egymás mellett, a Tisza jobb oldalán, Vásárosnaménytől kb. 20 kilométerre.

maradt abba az írás. Valószínűleg egy nem túl súlyos sebesülés miatt fejeződött be a frontszolgálat, hiszen Varga György életerejének bizonyítéka, hogy az 1915. május 5-én született Gyula fiukat 1923 és 1934 között még öt gyermek követte a Polyák Borbálával³ megkötött házasságban – amint ez a füzet hadi feljegyzéseit követő későbbi ceruzás bejegyzésben olvasható.

A notesz a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárban van. Egy kísérőlevél nélküli borítékban került elő az ezredfordulót követő években. A feladó, Lőrincz Tibor Tiszaszalkáról küldte dr. Gyarmathy Zsigmondnak, a levéltár igazgatójának. Ma már egyikük sem él. Miután Gyarmathy Zsigmond 1993-ig vezette az intézményt, az értékes forrás minden bizonnyal a rendszerváltás körüli években érkezett archívumunkba. Levéltári jelzete: XIV. 69.

A noteszlapokon a folyóírás egyenletes. A sorok vízszintesen futnak, a köztük lévő távolság állandó, a betűmagyságnak megfelelő. Habár margót nem hagyott a szerző, és így a lapokat teljesen betölti az írás, mégis jól áttekinthető a szöveg. Elenyésző az áthúzások, javítások, kihagyások száma. A mondanivaló tagolása azonban nem történt meg: nincsenek bekezdések, oldalakon keresztül nem található egy mondatvéget jelző pontot, nincs felkiáltó- és kérdőjel. A leírt szöveg az élőbeszéd tulajdonságait viseli magán. Rengeteg a szóismétlés, az összekötő szó, nagyon gyakori az időhatározók használata. Esetenként nincs egyeztetve az alany az állítmánnal, alkalmanként rendhagyó a szavak sorrendje, sokszor elmarad a szükséges betűkettőzés.

Szinte bizonyos, hogy Varga György járt elemi iskolába, de a megfogalmazás és a helyesírás színvonala arról tanúskodik, hogy magasabb végzettséget nem szerzett. Olvasmányélményei, a kalendáriumok, napilapok adhatták a mintát és az ötletet az íráshoz. A magasztosnak szánt néhány bevezető mondat viszont meghaladta képességeit, itt sikerült legkevésbé gondolatait átadni.

A forrásközlésnél a szövegéhűségre, a mondanivaló teljes továbbadására törekedtem. Mivel nincs a 20. századi szövegek közlésének elfogadott szabályzata, ezért a Fons 2000. évi 1. számában⁴ közölt elveknek megfelelően módosításokat végeztem el. Az egybe-függő írást bekezdésekre tagoltam, mondatvégi írásjeleket tettem, a bonyolultabb szerkezetek feloldására gondolatjeleket helyeztem el, viszont óvakodtam a mondatbeli szavak sorrendjének radikális megváltoztatásától. A régies vagy tájszavakat érintetlenül hagytam, de a többenél a mai helyesírást alkalmaztam az egybe- és különírás, a múlt idő jele,

³ Polyák Borbála 1896. május 18-án született. A gyermekek neve így áll a noteszben: Gyula, Julianna, Róza, Laci, Józsi és Béla.

⁴ SÍPOS Péter: A XX. századi forráskiadás problémái és ajánlás a forráskiadás szabályzatára. *Fons*, 2000. 1. sz. 171–184.

„Fejünk fölött a gránát és srapel füttyölve járt”

az ly, a cz használata területén, számtalan kötőszót, copulát, szó- és tagmondatisméltést egyszerűen kihagytam. Néhány példa a kihagyott szavakra:

<i>szó</i>	<i>szavak száma az eredetiben</i>	<i>szavak száma az átírt szövegben</i>
és	983	406
aztán, azután	320	51
én	149	78
persze	118	18
mindjárt, mingyár	73	24

Az idegen szavaknál meghagytam a leírt formát (illetve ezek egyikét), és többnyire lábjegyzetben adtam meg jelentésüket, kivéve ahol a szerző maga írja le zárójelben az értelmezést. A leggyakrabban előfordulóknál dőlt betűvel jeleztem, hogy jelentésük a forrás végén található. A földrajzi neveket nem írtam át, a nagyobb településeknél, amennyiben a leírt forma jelentősen eltér a maitól, lábjegyzetben közöltem ez utóbbit. Ugyancsak a forrás után egy térképen a boszniai és szerbiai harci cselekmények által érintett jelentősebb településeket tüntettem fel.⁵

JEGYZETEIM AZ 1914. ÉS -15. ÉS -16. ÉVI NAGY VILÁGHÁBORÚ IDEJÉBŐL⁶

Élményeim, valamint szűk burkolatban foglalt, velem történt események: A természet legfölségesebb évszakában a termékeny föld dús ajándékkal kecsgette az embereket. Mindenik arcról, mely felém mosolygott,⁷ a jelen viszonyokhoz képest a legnagyobb meglepedést olvastam le. A világ folyása egyenletes, békés, az emberiség meglepedett, mindenki a maga és hozzátartozói meglepedéséért küzdött csöndes nyugodtságban, zavartalanul. Míg az ország belsejében a szorgalmas munkássereg kihasználta a legdrágább időt, a messze kietlenségű Boszniában nagy és világot megrendítő történelmi nevezetességű események történtek. Innen jött híre, hogy a Boszniában hadgyakorlatot végző trónörökösünket és feleségét a gaz szerbek bérencei orvul meggyilkolták. E szomorú hír

⁵ A témával kapcsolatban lásd még: HANÁK Péter: Népi levelek az első világháborúból. In: Uő: A Kert és a Műhely. Budapest, 1988. 222–274.; SZENTI Tibor: Vér és pezsgő. Budapest, 1988.; SZILI Ferenc: Egy somogyi baka első világháborús naplója 1914–1918. In: Somogy megye múltjából, 1995. Szerk. Szili Ferenc. Kaposvár, 1995. 207–270.

⁶ A noteszbe másolás kezdeténél Varga György eredeti szándéka nyilvánvalóan az volt, hogy a címben szereplő három év öt érintő eseményeit leírja. 1915 nyarán azonban a feljegyzések megszakadtak.

⁷ Az eredeti szövegben felém helyett félelem, folyása helyett fagyása áll.

futótűzként terjedt szerte az országban, és nem akadt egyetlen szem könnyezés nélkül. Mindenki sejtette, sőt tudta, hogy a gaztett nem marad megtorlás nélkül. E pillanattól kezdve izgatottan várta mindenki a bekövetkezendő fejleményeket, és habár mindenki ismerte egy háború rettenetes hatását, egyöntetűen követelték a megbosszulást. Ilyen izgalmas napok után végre egy hónappal a gyilkosság után elindult egy hatalmas sereg Szerbiába, hogy büntető kezét éreztesse, kikkel én is voltam.

A háború kitörésekor én is részletes mozgósítással 1914. július 27-ikén Ungvárra bevonultam. Mint új házas csak csekély 5 hetet éltem páros életet, nagyon sajnós persze, de mindhiába. Ungvárról 5 nap elteltével elindultunk azok, akik a második zászlóaljhoz tartoztunk. Már ekkor hallottuk, hogy Zimonynál és Belgrádnál állnak a véres harcok. Míg végre mi is Boszniába értünk. Ahogy ment velünk a vonat Dobojs felé, reánk lövöldöztek a kukoricából. A vonatot megállították. A főhadnagy úr Babics volt a tráncport⁸ *komentánt*, mindjárt parancsolta, hogy: lövészek, fegyvert tölteni! Megtöltöttük. A kukoricában láttunk embert mozogni, nagy dühvel egynéhányan oda ugráltunk, a Palkó nevezetű cigány is nagy méreggel ment. Egy szerb a fiával volt, menekült volna elfele, de ez nem engedte. A cigány akarta azonnal a szuronyt bele szúrni, de akkorára én is oda értem, és nem engedtem. Elkísértük a főhadnaghoz, Dobojsra az állomásnál átadtuk.

Haladtunk tovább nagy nyughatatlankodással, míg végre elérkeztünk a zászlóaljhoz. Már akkor a zászlóalj nem volt Garázdán. Ahogy megy a vasút Szarajevótól Visegrádnak, a megyigyei állomásnál van egy vashíd át a Drina folyón. Ott volt őrségen a 66., 34. és 5. zászlóalj. Az alezredes úr Tomics, átvett minket. Beosztottak bennünket a századokba, ott voltunk szanaszéjjel *feldvachén*. Én a 7-ik századnál voltam. A századparancsnok úr, százados Vukajevics beosztott az első szakaszba. Szakaszparancsnok volt főhadnagy úr Babics. Elmentünk egy kis faluhoz. Ott tartottunk szolgálatot, míg végre másfél hét elteltével jöttek a szerbek. Által akartak a hídon jönni, de rettenetes nagy ágyú- és fegyvertűzbe vettük őket. Nagyon tolakodtak a hídra, de visszavertük őket. A hídfarkon nagy halomban maradt a halott, elesett vagy 800.

Ők is nagyon lőttek a Buják hegyről az ágyúval, csakhogy a hidat nem tudták belőni. Tovább maradtunk, enni volt mit, gyümölcs volt elég. Közülünk kevés veszteség volt, egy páran sebesültek. Pár nap elteltével kaptuk a parancsot, hogy előre masírozni, Visegrádnál, a Pánosról levérni az ellenséget. Igaz, voltak ott honvédek és a 85. *baon* stb., de nekünk is menni kellett segíteni. Este elindultunk, egész éjszakai gyaloglás után a hegyen, míg végre reggelre oda értünk. Egy bújóhelyen két hegy közt délig volt pihenő. A szakácsok elkészítették az ebédet, de mire kész volt, az ellenség belőtt az ágyúval bennünket. Akart mindenki menekülni, de nem volt szabad. Nem nagyon kellett az ebéd senkinek, hiába éhes volt. Persze még – mivelhogy a kezdeti volt a háborúnak, így – mindenki nagy félelemmel volt. Délután aztán indulnunk kellett, mentünk végig Visegrádon. A városban

⁸ szállítás

már láttuk a sok sebesültet, hogy hozzák. Ez nem esett jól együnknek sem. A város mellett folyt a harc. Az ellenség a várost akarta elfoglalni, de végre 4 napi harc után meghátrált. Aznap nem értük, mert nagyon szaladt az ellenség, az előttünk lévő csapataink szorították.

Mentünk, míg végre este lett. Egy fenyőfás helyen, egy hegyen éjszakáztunk. Fejünk fölött a gránát és *srapnel* füttyölve járt. Reggel továbbmentünk. Előttünk nagy harcok folytak, míg végre mi is belekerültünk, de hála Istennek, nagy baj nem történt. Köztünk még mindig a 6-os honvédek is, nagyon jól tudták őket mozgatni. Volt velük egy derék ezredes, az ezredparancsnok aki hallotta, hogy a *szanitécek* találtak egy szerb kapitányt sebesülve. Kíváncsi volt megnézni, hozzáment és szánakozott rajta, hogy fájtatta a sebét. Kérdezte tőle: fáj? Ez a disznó, ahogy feküdt a földön, látta, hogy nagy úr, kivette a zsebéből forgópisztolyát, és agyonlőtte az ezredes urat. Ez szörnyethalt, a gazfickót pedig szét-darabolták.

Haladtunk tovább, ez augusztus 20-án vagy 22-én volt. Egy szombati nap este rettenetes nagy hegyre értünk éhesen és fáradtan. Nagy setéség volt. Nagyon nehezen tudtunk felérni a hegyre, a *trainlovak* és az emberek estek vissza. Ahogy mentünk felfele, egyszerre csak közénk lövöldöztek közelről. Ki az, ki az? – mindjárt fejlődünk *svarmléniába*, de aztán megtalálták, ki volt. Az 5-ik *baontól* volt egy zavarodott ember, ő lőtt. Szaladt volna elfele, de a doktor azt parancsolta, agyon kell löni, mert úgysem lehet kigyógyítani, és a szegény szerencsétlent agyonlőtték.

Nagy ügyel-bajjal felértünk a hegyre. Nagy csöndben kellett lenni, mert ott volt az ellenség vagy 30 lépésre. Nagy hideg volt a hegyen. *Svarmléniában* feküdtünk, enni nem volt mit, és fáztunk. A tisztek azt mondták, ha virrad, beáll a harc. Vártunk. Nagyon fáztunk. A *risztungot* nem szabad volt letenni, egész éjjel rajtunk volt. Megvirradt, és sugdostuk: már megvirradt. Jött a jelentés az alezredes úrnak, hogy az ellenség továbbmentekült. Örvendtünk. Jött a másik jelentés, hogy már messzebb van az ellenség. Aztán adta az alezredes úr a parancsot, hogy *risztung opp*⁹ és főzzünk k. kávé. Tüzet raktunk és főztünk, mivel nagyon is fáztunk. Ott maradtunk aznap pihenni.

Úgy tíz óra tájban az alezredes úr elküldte a főhadnagy urat, Babicsot a cugijával¹⁰ Nachrichtenpatrulba,¹¹ melyben én is mentem. Ez a hegy Szerbiában volt, ahol éjszakáztunk. A szerbek menekültek, gyűjtogattak minden épületet föl. Mentünk *patrulba*. A főhadnagy úr nekem adta a parancsot, hogy négy erős vitézt válasszak magamnak, és azokkal menjek. Távobbb látszott egy kis falucska, ott biztosan lesz szerb, és hozzuk el. Ők mennek egy közelebbi faluba, azt fölgyűjtják, és ott fognak minket megvégni. Úgy is volt, elindultam ötödmagammal a parancsot teljesíteni. Mikor odaértünk az épületekhez,

⁹ le

¹⁰ csapat, osztag

¹¹ felderítő járőr

vezényeltem a fiúkat, hogy tűzvonalba húzódní, és így mentünk felfele. Amikor közeledtünk, már láttuk, hogy a kerítésre ki van terítve egy szerb köpenyeg. Egy kutya megkötve nagyon ugatott a kapu sarkánál. Mindnyájan izgatottak voltunk, de hiába, a parancsot teljesíteni muszáj. Mikor a kapuhoz értünk, mondtam, egyesével beugrálni, szuronyt szegezve, de nem akart egy sem elöl menni, és nekem muszáj volt menni. Beugrottam a kapun, a fiúk utánam. Mindjárt kiáltottam, ki van a házban, jöjjon ki, akárhányan vannak, nem fogjuk bántani. Többször kiáltottam, de nem felelt senki. Nagy bátorságot kaptunk, és így parancsoltam, hogy felkutatni az épületeket. Betördeltük az ajtót, ablakot. A házban a tűz még égett, csak egy macska volt, egy dőbön turo és hagyma. Nagyon éhesek voltunk. A fiúk enni akarták a turot, de nem engedtem, tekintve arra, hogy talán meg lehet mérgezve. Künt az épületek alatt egy disznót találtunk, a fiúk meg akarták ölni, hogy viszünk belőle. Azt sem engedtem, mert sietnünk kellett visszafele.

Visszamentünk oda, ahol a főhadnagy úr volt a többi emberrel. Jelenttem neki, hogy emberi lény nincs ott, csak egy kutya, egy macska és egy disznó. Mondta, miért nem hajtottuk el a disznót, én pedig feleltem, azért, mert a főhadnagy úr azt parancsolta, hogy siessünk vissza. Jól van, felelte, igaza van, és elküldött hat embert érte. Behozták oda, ahol a zászlóalj táborozott. Ahogy elhozták, a kapitány úr kérdezte, ki tudja megölni és szétdarabolni. Én vállalkoztam, megperzseltük falevéllal és szétdaraboltam. Mivelhogy éhes voltam, ezt gondoltam, legalább jól lakok belőle, de mikor kész volt, azt mondták a tisztok, zsákba kell rakni, és átadni a *tréneknek*, majd megesszük valahol. Persze én vágtam egy darabot belőle magamnak, aztán többen megsütöttük.

Azon az éjszakán elindultunk onnan, de nem tudtuk, hova megyünk. Nagy setéség volt. Egyik mondta, megyünk az ellenség után, másik mondta, megyünk visszafele. Míg végre megvirradt, és láttuk, hogy közeledünk Visegrádhoz. Aznap be is értünk Visegrádba, és ott már kaptunk enni. Azt gondoltuk, hogy vége lesz a háborúnak. Már ott volt a *markompáni* is. Felültünk a vonatra, azt gondoltuk, megyünk haza, Magyarországra. De nem úgy volt, mert csak oda jöttünk vissza a hídhöz, ahol elébb voltunk, és ott szétosztották a századokat. A századunknak egy fele, az első és második szakasz, benn voltunk az állomáson, a harmadik és negyedik szakasz túl volt a Drinán. Oda hoztunk nekik enni, így nyugodtan voltunk másfél hétig, készítgettünk *dekungokat*. Jó *minázsi* volt, néha kaptunk egy kis bort és sört. A hídhöz jártunk *faszolni*. Történt egyszer, én is elmentem *faszolni* 8 emberrel a vasúton, trezinával.¹² Míg kikaptuk az italt, beesteledett. Nekünk vissza kellett menni. Megkérdeztem a tisztektől, hogy indulhatunk-e, nem fog-e szembe jönni vonat. Telefonáltak az állomásra, az állomásfőnök válaszolt, hogy mehetünk, így elindultunk. Vittünk 2 hordó sört és egy hordó bort, és így taszítottuk a trezinát. Mikor egy tunelből¹³ kifele értünk, jött szembe ránk nagy sebességgel egy másik trezina. Kiabáltunk,

¹² vasúti pályakocsi

¹³ alagút

hogy *hald!*, de ők nem láttak, hogy sötét volt. Leugráltunk, megállítottuk a miénket, az meg nekiment. Ültek rajta hárman, egy őrmester, egy szakaszvezető és egy káplár. Ahogy összeütköztek, a szakaszvezetőnek eltört a lába. Bekötöttük és veszekedtünk egy kicsit, és így elmentünk mi is, ők is.

Ahogy hazaértünk, jelentettem elébb az őrmester Cofilkánicsnak. Ott volt a számvevő őrmester is, az persze haragudott, hogy miért nem vigyáztam, mert neki barátja volt az a szakaszvezető. Olyan polyák¹⁴ volt, mint ő. Aztán jelentettem a kapitány úr Vukajevicsnek (azaz a századparancsnoknak), hogy mi történt. Kihallgatott, és beszélt az állomásfőnökkel. Az mondta, hogy azokról nem tudott semmit, hogy az állomáson voltak, neki nem jelentettek semmit, hogy ott vannak, és hogy menni akarnak vissza a hídhöz. Tehát így a kapitány úr nekem adott igazat, azt mondta, én a szolgálatomnak eleget tettem, oka nem vagyok a szerencsétlenségnek. Aztán ott egy üres iskolában voltunk, *dekungot* csináltunk, míg végre letelt az augusztus hónap. Nyomult az ellenség előre. Szeptember 2-ikán vagy harmadikán már a fél század – amelyik túl volt a Drinán – szignálta, hogy közeledik az ellenség, míg végre őket is elverték onnan. Alig tudtak elmenekülni, mi is a *dekungban* éjszakáztunk hatodikán és hetedikén a Drina-parton. Hideg volt éjjelenként, nagyon kihültem a takarásban.

Nyolcadikán virradóra (azaz Kisasszony-nap reggelre) olyan beteg lettem, hogy korán hajnalban, mikor hozták a szakácsok a kávé, nem bírtam kimászni a takarásból. Jött az őrmester és mondta, menjek ki kávé inni, de nem bírtam még szólani sem. A *freiter* Vilicska, aki mellettem volt, mondta neki, hogy őrmester úr, káplár Varga nagyon beteg, az éjjel mindig nyögött. Az mondta, mi a baja, he felkél a kapitány úr, menjen hozzá és jelentse, hogy beteg. Megvirradt, és a kapitány úr éppen ott feküdt a főhadnagy úrral közel hozzám. Engem kihúztak a takarásból, és megálltam a kapitány úr előtt. Jelenttem neki, hogy nagyon beteg vagyok és eldültem. Mindjárt parancsolta, hogy két *szanitész* azonnal vigyen engem hátra a *trénekhez*, de hamar, míg egész világos nem lesz, mert akkor már nem lehet, mert lát az ellenség és löni fog. Engem elvittek, voltunk ott többen, és hogy odavittek, a polák számvevő őrmester még veszekedett a betegekre. Eszméletlenül feküdtem egy diófa alatt. Aznap estére jött egy bosnyák katonaoorvos, és megvizsgált bennünket. Aki bírt menni a lábán, ment be Rogaticára, de én nem bírtam még fel sem állni, pedig nagyon szerettem volna onnan menekülni, mert oda is nagyon vert a *srapnel* meg a gránát, csak igaz, ott hegy közt voltunk, bújóhelyen. A doktor aztán megvizsgált, és látta, hogy nagybeteg vagyok. Telefonált Szarajevóba, hogy jöjjön értem automobil. Másnap úgy tíz órakor jött. Felültem, bevitt Rogaticára. A kórházban megvizsgált az orvos, és lefektettek egy ágyra. Egy pár nap elteltével könnyebben lettem.

Négy nap múlva már muszáj volt kimenni a kórházból, ha nem is akartam. Mondtam, hogy még beteg vagyok, de mindhiába. Közvetlen a 34-es kaszárnyába mentem szolgálatot

¹⁴ lengyel

tartani, ott már voltunk többen ilyenek. Ott voltunk még vagy három nap, és hallottuk, hogy már a szerbek áttörtek a Drinán. Csapataink meghátráltak, persze a nagy hidat elébb a levegőbe repítették. Így aztán a raktárakból mindent pakoltunk felfelé a *tréinkocsikra*, és azok szállították kifelé éjjel-nappal az állomáshoz, Mesicéhez. Míg végre már nem lehetett felpakolni semmit a vonatra, mert már ott volt a montenegrói király (azaz Nikita¹⁵) a csapatával, és azt a rengeteg sok ruhát és eleséget elfoglalták. Tizenötödikén este már nekünk is menekülni kellett Rogaticáról Szarajevóba. Aki már egy kicsit bírta magát, az ment gyalog, aki még nagybeteg volt, azt kocsin vitték. Vagy kilencvenen mentünk gyalog, még akkor is nagyon gyenge voltam. Vagy 80 kilométert kellett gyalogolni, olyan messze volt Szarajevó. Nagyon nehezen mentem, persze a *risztungot* feltettem a *treinkocsira*, míg végre két napi és egy éjjeli gyaloglás után Szarajevóba értünk. Ott elhelyeztek bennünket a honvédokhoz, nagyon jó *minázsun*k volt, de csak három napig voltunk ott. Hogy ki ne felejtsem, Rogaticán meglövetett velünk egy generális három civil törököt meg egy asszonyt, mert szignáloltak a szerbeknek. Egyszerűen megásták a sirt a *pionérek*, és ők a gödör szélire állottak, és mi egynéhányan rájuk lőttünk. Beleestek a gödörbe, az asszony, míg meg nem lőttük, kiabálta: éljen Ferenc Jóska (Zsivja Franc Jóska), de már akkor késő volt.

Szarajevóban még ott voltunk három napig. Meglátogattam azt a helyet, hol a trónörökösünket a nejevel meggyilkolták a gaz szerbek. Láttam azt a kis gödört, ahova a bomba esett, és a közeli boltajtókat, hogy bejuggatta. Beszéltem olyan kis boltosinassal, aki a bombától sebesülve volt. Elbeszélte, hogy és mint történt a gyilkolás. Így a három nap elteltével kimentünk az állomáshoz. Sokan voltunk, akik így összegyültünk betegek és eltévedtek. Örvendtünk, hogy talán megyünk haza Magyarországra, de az nem valósult, mert Dolna-Tuzlának mentünk. Tovább nem ment a vasút, kiszálltunk, és egy pár nap elteltével mentünk Zvorniknak. 3 napi gyaloglás után odaértünk. Éppen ott van a város tövében a Drina, és túl a Drinán már kezdődik Szerbia. Csapatainknak egy része már jól bent volt Szerbiában, ha jól emlékszem, a 15-ik és 13-ik hadtest. Ott a főhadnagy úr, aki velünk volt mint parancsnok, jelentette a hadtestparancsnoknak, hogy x emberrel megérkezett. Míg odafele mentünk, rengeteg sok sebesült jött Szerbiából, annyi, hogy az úton alig tértünk menni tőlük. Azok mondták, hogy már nekünk nem jut Szerbiából, mert mire odaérünk, elfoglalják, de – hiába a remény – nem sikerült.

Mikor Zvornikhoz értünk, már hallottuk a nagy ágyúdörgést. Ott van közel az úgynevezett nagy Feketehegy, azt nagyon nehezen vették be a csapataink. Olyan nagy vérontás volt, hogy a hegy alá, a Drina vizére annyi halott hõmbörgött, hogy a víz veres lett a vértõl, és a sok, ami a vízre nem hõmbörgött, az halomra állott. A tábornok úr szétosztott bennünket, mindenkinek menni kellett a saját csapata után. Mi is ott háltunk még azon az éjjelen a várban. Másnap mentünk Drinacsára, csak 18-an voltunk hatvanhatosok. Ahogy

¹⁵ Nikita, azaz Miklós montenegrói uralkodó (1841–1921), 1860-tól fejedelem, 1910-tõl 1918-ig király

mentünk, igen nagy eső esett, nagyon megáztunk. Odaértünk, a dandárparancsnokság ott volt, és jelentkeztünk. Ott maradtunk továbbra, mert a *batalionhoz* nem lehetett bemenni, mert körülfogta az ellenség. Még eleséget sem tudtak beszállítani nekik vagy két hétig, úgy éltek, mint az égi madár. Mikor vitték volna az eleséget, a *tréineket* szétverte az ellenség, és vagy 115 lovat elvett emberrel és eleséggel. Négy nap elteltével felkerestük őket. Amikor hozzájuk értem, alig ismertem meg a századbeli embereket, mind olyan rosszul nézett ki, és tisztátalanok voltak. Jöttek hozzám örömmel, hogy mit vittem, adjak valamit, mert nagyon éhesek. Akkor én is úgy voltam, hogy nekem is jó lett volna, ha valaki adott volna. Volt egy kis kenyérem, azt falatonként szétosztottam köztük. Jelenttem a kapitány úrnak, hogy én is megérkeztem, már nincs semmi bajom. Így haladtunk tovább, ez volt október 2-ikán. Aznap kaptunk ennivalót és trafikot.

Estére értünk egy hegyre, melyet úgy hívnak, hogy Vija-gura. Ott hozzáfogtunk *dekungot* csinálni, a 7-ik és 8-ik század. Az 5-ik és 6-ik elment más helyre. Az eső elkezdett éjjel esni. A *dekungot* megcsináltuk – ahogy tudtuk – reggelig. Amikor világosodott, a szerbek elkezdtek lőni reánk, és a kapitány úr parancsolta: bebújni a *dekungba* mindenki, és lőni! Engem pedig nyolc emberrel elküldött gefeksz-patruznak.¹⁶ Így én hasztalan csináltam a *dekungot* egész éjjel. Az eső még mindig nem szűnt egész nap sem, nagyon fázunk. A harc állott, az ellenség nyomult előre. Mi kevesen voltunk, csak két század azon a helyen. Már megfogtak volna a szerbek, de szerencsére odaérkezett két ágyú és az 5-ös és 34-es *batalion*. Így visszavertük őket, de addig, míg ezek nem voltak, én *patrulban* voltam még délelőtt.

Ahogy ültem a bikkfa tövében, kaptam egy lövést. Egy fiú, amelyik a hátam mögött volt, azt mondja, káplár úr, magát meglőtték. Én feleltem, éreztem, hogy valami a kenyérsákomba csapott, de fájást nem érzek. Tapogattam a testem, nem folyt vér. Nézem a kenyérsákot, hát át van lyuggatva. Az volt a szerencsém, hogy éppen előtte való nap kaptunk kenyeret, még volt egy nálam, és abban megállott, a belében. Onnan vettem ki.

Megcurukoltattuk a szerbeket estére, és visszajöttünk a *dekunghoz*. Másnap estére az alezredes úr parancsolta, hogy menjünk rohammal rájuk. Engem mindjárt elküldött megint a főhadnagy úr Veszeli *patrulba* előre. Azt mondta, mi is megyünk utánuk mindjárt, az alezredes úr parancsára csinálunk rohamot a szerbekre. Én elmentem ötödmagammal a hegyeken, és mikor közeledtünk oda, ahol a szerbek voltak, találkoztunk egy másik *patrullal*. Az is a mi századunktól volt, káplár Tkács volt a parancsnok. Kérdelem tőlük: hol voltatok? Felelte, *patrulban*. Kérdezte: hát ti hova indultatok? Feleltem, mi is *patrulba*. Jön az egész, csinálunk rohamot ide az ellenségre. Ő felelte, nincs itt már ellenség, elment. Mondtam, akkor küldjél hátra jelentést a kapitány úrnak, ha tudod már biztosan, hogy elment az ellenség. Mindjárt küldött két embert, hogy jelentsék, hogy elmentek a szerbek. Alig a két ember elment, mi meg elindultunk, hogy szétnézünk még jobban. Nem

¹⁶ harci járőr

hittem neki. Ahogy megyünk egy kis sima dombos kaszálóról lefele, akkor egyszerre csak gyorstüzet adtak közénk a szerbek. Mi – igaz, hogy kevesen voltunk – megfutamodtunk visszafele, fel a kis dombra. A golyó úgy sípolt a fülemnél, mint az apró csirkék.

Ahogy felértünk a hegyre, egy *freiter* elesett, és úgy hömbörgött lefele. Ahogy szaladtam, kiütötte a lábat alólam, és én is elestem. Abban a hiszemben voltam, hogy meglöttek engem is. A többi persze elszaladt. Próbáltam felállni, nem és nem bírtam. Csak azt gondoltam, azért nem bírok, hogy meg vagyok löve. Addig próbáltam, egyszer aztán sokára fel bírtam állni, és elszaladtam. A *freiter* ott maradt. Azt mondom a fiúknak: egy *freiter* ott maradt. Ők mondják: hát maga nincs meglöve? Azt tudtuk, maga is meg van löve, azért maradt ott. Erre a *freiter* is ott termett, és feleli, én is itt vagyok. Így eljöttünk mind. Jelenttem a főhadnagy úrnak, hogy ott van az ellenség, még nem ment el. Már akkor késő este volt. Vártam, azzal a reménnyel voltam, hogy tetszenek utánam jönni. Igen, felelte, mást gondolt az alezredes úr, már későnlötte az időt, és így majd holnap fogjuk megkezdeni korán reggel. Ahogy mentünk visszafele, hogy ott találtuk a sok szerb halottat, az a másik káplár nem iszonyodott motozni őket. Még nem voltak nagyon szagosak, mert azelőtt nap lövöldöztük le őket. Ezelőtt nap, mikor meghátráltattuk őket, ahogy odajött az ötös és a 34-es *batalion*, hajtottuk őket.

Ahogy mentem a tölgyfabokrok közt és egy *freiter* mellettem, nagy fegyvertűz volt. A 34-esek még danolva mentek előrefele, olyan bátor gyerekek. Ahogy megyek, éppen ott mellettem lövést hallok. Közelre megállottam és néztem a *freiterre*. Ő már célzott is, de nem láttam, mire. Gyorsan oda is lőtt a bokorba, odanézek, hát látom, hogy lelőtt egy szerbet. Akkor mondta, hogy elébb énrám lőtt, és aztán ő is célolta a szerbet, a szerb is őt, de ő ügyesebb volt, és pofon lőtte a szerbet. Az rögtön szörnyethalt. A gaz szerb olyan vakmerő volt, hogy a többi hiába elszaladt, ő ott maradt. Így haladtunk tovább. Aztán egy hiába látta, hogy már megfogjuk, és jobb lesz, ha leteszi a fegyvert. Ő nem, hanem kivette a zsebéből a bombát, és akarta egy közlegényre dobni, aki éppen őhöz egy pár lépésnyi távolságra volt. Az mindjárt odalőtt neki, és szájon találta, az hullá lett. Egy másik megint éppen ott, szurony közt volt, mégpedig altisztek vették szurony közé, és mégis eldobta a bombát. Ketten sebesültek tőle. Egy *Zugsführer* akarta agyonlőni, de a többi nem hagyta. Én is ott voltam a közelében, aztán átadták a *treinekhez*.

Visszatértünk a *dekunghoz*. Ahogy mentünk visszafele, hát halljuk, hogy egy 34-es káplár nagyon sír. Egy fiatal fiú közeledik felém. Kérem tőle, miért sír, kolléga, hiszen már elszaladtak a szerbek, talán meg sem állnak Gragulavácig.¹⁷ Felelte: jaj, a bátyám meghalt, itt fekszik valamelyik bokor alatt. Azt mondják, megkereste, de már nem beszélhetett vele, mert már hullá volt. Könnyével locsolta és otthagya.

Másnap korán reggel csakugyan elindultunk a szerbekre rohamot csinálni. Mentünk *svaromléniában*, egyenesen a *dekungjának*. Akkor is mentem elől mint gefeksz-patruel,

¹⁷ Kragujevac

negyedmagammal. Mire odaértünk, a szerbek elmenekültek onnan. Ott volt a sok halott és több döglött ló. Egy ágyújukat szétcsapott a gránátunk. Mentünk utánuk, amerre mentek, de már nem értük őket. Ahogy mentem elől, találtam egy kis tüzet, hogy pislákol. Akkor szaladtak el tőle, hogy észrevették, hogy megy a sváb. Mentünk egész nap éhen, fáradtan a nagy hegyeken, míg végre este lett. Letelepdtünk, enni nem volt mit, de kerestek a fiúk. Raktunk tüzet, mert már hideg volt. Kerestünk marhát, és bicskakéssel elvágtuk a nyakát, egész éjjel sütöttük. Reggel indultunk tovább. Havas eső esett, de nem bántuk, csak hogy szerbet nem látunk. Délután odaértünk arra a helyre, ahova kellett nekünk menni, úgy nevezik azt a hegyet, Pasina-berda. Ez volt október 5-ikén. Ott éjszakáztunk.

Amikor odaértünk éhesen, mindegyik baka a falukba lopózott. Volt sok alma, szilva és dió, szedtünk és ettünk. Egy ötös *freiter*, Giróti nevezetű, hozott az alezredes úrhoz vagy 20 szerbet. Az alezredes úr kihallgatta és halálra ítélte őket. A *freiternek* kellett leiszurkálni őket. A *pionérek* a gödört megásták. Ezeket a gödör szélire állították és lemészárolták, egybe még bele is tör a *bajonett*. Ugyanez a *freiter* itt van velem Itáliában.

Ott hogy megéjszakáztunk, reggelre igen nagy hó esett. Én *földvachén* voltam, nyolc legénnyel éjfélről. Olyan hideg hó esett, egész éjjel majd megfagytam. Ez volt október 6-án reggelre. Reggel elindultunk Szrebrenicára. Estére odaértünk vizesen, és elszállásoltak bennünket egy nagy épületbe. Ebben a városban nem volt semmi ép, ki volt halva minden. Azelőtt egy héttel voltak ott a szerbek, kiraboltak mindent. Ott aztán volt disznó és juhhús elég. Csak két nap elteltével kaptunk parancsot, hogy a messze távoli hegyeken komitácók¹⁸ vannak vagy 300-an, rabolnak, amit tudnak, és mészárolják lefele a törökök apraját, nagyját. A mi zászlóaljunk kapta a parancsot azt megbosszulni. Másnap korán reggel a főhadnagy úr Veszeli *komendója* alatt a mi századunkból az első szakasz ment előre *patrulba*, melyben én is mentem. A zászlóalj úgy jött utánunk később. Mentünk egész nap a hegyeken, vigyázva, míg végre estére odaértünk, ahova parancsolva volt. Lepihentünk. A főhadnagy úr hátraküldött egy pár embert, hogy jelentse az alezredes úrnak, hogy nem találtunk idáig ellenséget. Így a *batalion* visszatért.

Volt egy kis falu, ott rengeteg gyümölcs volt és sertés. Mi aztán ettünk, és mivelhogy nagyon éhesek is voltunk, egynéhány disznót magunk elibe vettünk, és hajtottuk a *bajonéttal*, egynéhányat meg is szúrtunk, de elszaladt. Nem tudtuk megfogni, így aztán jöttünk visszafele, de nagyon messze voltunk Szrebrenicától. Reánk esteledett, és a nagy hegyeken nem tudtunk jönni a nagy setétségben. A *batalion* visszaért, mire sötét lett volna, mert ők nem voltak olyan messze, mint mi. A nagy hegyeken a sötétségben nagyon keservesen érkeztünk vissza hajnalra, de maradt oda is belőlünk. Másnap kerültek meg fegyver és sapka nélkül. Egy káplárnak ki is tört a lába, úgy vezettük, Deleganynak hívták. Másnap megint házi posztoszolgálatra, és ott künn éjszakáztunk. Aztán elmentünk vissza a Pasina-berdára. Ott még mindig nagy hideg volt (mert az Boszniában egy

¹⁸ délszláv felkelő

legmagasabb hegy, ott van épp a Drina-parton, túl a Drinán már Szerbia van). Este odaértünk, nagyon fáztunk, nagy hó volt, a havat elhánytuk. Kiállítottuk a sátorlapot és kerestünk fát. Tüzet raktunk és a sátorba egy kis szénát. Megszárazkódtunk, amennyire lehetett.

Másnap már kisütött a nap, szép őszi napfényes idő volt. Hallottuk, hogy ott maradunk hosszabb időre pihenni. Így is volt, ott voltunk vagy három hétig. Nagyon jó életünk volt, ment a nagy rablás. Csináltunk földkunyhókat, azokban voltunk. Disznót és marhát, egy-egy nyáját hajtottak a fiúk. Alma, dió, szilva aszalva, tyúk, liba, kacska, pulyka és méz volt annyi, hogy nem bírtunk vele. Kenyér az nem olyan bőven volt. Pénzünk is volt, de azt soha nem tudtuk költeni. Volt mivel a huszonegyet játszani a bakának, mert míg ott voltunk, addig volt ideje. Na de kellett is ez a fiúknak, mert nagyon le voltunk már csigázva. Sütöttük a húst és a szalonnát, kinek milyen tetszett. Reggel korán, mikor felköltünk, már a szakácsok elkészítették a kávé, és megittuk. Hozzáfogott ki-ki saját sálkájában¹⁹ sütni, főzni. A sok zsírt úgy öntöttük a földre, mint a vizet. Minden *svarom* kerített magának minden napra egy friss disznót, marhát és apróbaromfit. Ami két- vagy háromnapos hús volt, azt már dobtuk el. Volt szolgálatunk is minden második nap. Azt gondoltuk, hogy már nem leszünk harcban. De nem jól gondoltuk, mert aztán következett még, ami soha nem volt, mióta a világ fennáll.

Nemsokára hallottuk, hogy a csapatainknak november hetedikén át kell szállni a Drinán, Szerbiát okkupálni. Köztünk mindig azt hangoztatták a bakák, hogy mi nem megyünk Szerbiába. A tisztek kérdezték, ki akar önként menni át a Drinán csónakon vizsgáldni. A főhadnagy úr Haizler parancsa alatt voltak egynéhányan, akik vállalkoztak. Túl a Drinán volt egy kis szerb város, Banyabastya, oda kellett volna menni, de nem tudtak átmenni a Drinán, mert nagyon lóttek a szerbek. Nagyon mulattak abban a kis városban a szerbek, csak úgy hallott oda a zene, éljeneztek, hogy ők nem félnek a sváboktól, de tévedtek, mert egyszer csak odalövellőztek a mi tüzeink egynéhány gránátot, és eszük nélkül szétszaladgáltak a városból.

A jó életmódban vártuk a következőt, de a következő rossz lett. Hozzánk jött a *mars-kompánia* is. November 4-én elindultunk a jó helyről, otthagytuk a sok jószágot. Mentünk megint Szrebrenicára, és este onnan tovább, közelebb a Drinához. Ott már jöttek a tüzerek, nagy ágyúkkal. Mondták, most érkezünk Prágából, majd adunk most a szerbeknek. A hadnagy úr Bánó csak úgy örvendett, hogy most kapnak ki a szerbek. Mondta nekem, nézze csak, Varga, ezek adnak majd a szerbeknek, nem félek én már. Ő szegény szerencsétlen, civilben Ungváron volt ügyvéd. Megéjszakáztunk és mentünk tovább, míg végre közeledtünk a Drinához. Ott már állott a nagy ágyútűz, a szerbek túl a vízen, a mienk erről. Ez volt hatodikán, novemberben. Mi ott bújójhelyen voltunk, a katonaság. Kaptuk a parancsot, hogy visszamenni Szrebrenicához. Így a mi zászlóaljunk visszajött.

¹⁹ csajka

Azt gondoltuk, mi nem fogunk menni Szerbiába, de tévedtünk, mert azokat a nagy vascsónakokat kellett vinni a vízre, amiken a csapataink mentek át. Este szép holdvilágos idő volt. A *treinek* betekergették a kocsik kerekeit ronggyal, így mentek közelebb a Drinához, a mi zászlóaljunk meg utánuk. A szereléket letették, csak az altisztek mentek fegyverrel. Én ott maradtam a *risztunggal*, meg egy pár ember a kapitány úr parancsára, mert épp aznap napos káplár voltam. A tisztek sem mentek mind. Készítettem magamnak jó vacsorát, kerestem a földben kolompért, és abból.

Amikor közeledtek a Drinához, a csónakokat leszedték. 8-10 ember vitt egyet lassan, csendben, de mikor közeledtek a vízhez, észrevette az ellenség, és nagy fegyvertüzet adott rájuk. Nem volt szabad a csónakokat letenni, míg a vízhez nem értek. Oda letették. A *pionérek*, a komáromiak állították össze, úgy szállították át a katonaságot. A szerbek nagyon lövöldöztek, de hiába volt, többen megsebesültek és haltak, és így rohammal tovább szorították a szerbeket a víztől. A mi zászlóaljunkból is egynéhányan meghaltak és sebesültek úgy, hogy vitték a csónakot, és kilőtték alóluk. Aznap vagy hét helyen szálltak át a csapataink a Drinán Szerbiába. Hajnalra visszaérkeztek embereink. Panaszkodtak nekem, hogy milyen rossz volt, és mondták, ki halt meg és ki sebesült. Ott pihentünk délig, de már az alezredes úr nem jött velünk Szerbiába. Ahogy lejöttünk a Pasina-berdáról, gyengélkedőt jelentett Szrebrenicán, és elment haza Magyarországra.

Délután mi is elindultunk a Drinához. Túl a vízen már nagy harc folyt. Hullott a magyar is, de a szerb is. Útközben kaptunk egy kis kenyértöredéket. Alkonyatkor átmentünk mi is a vízen Szerbiába. Ez volt 7-ikén este. Igaz, már nem volt a víz mellett harc, mert csapataink meghátráltatták az ellenséget. Ahogy átmentünk az idegenbe, nem jól éreztük magunkat, még az ág is húzott bennünket. Haladtunk beljebb. Nagy sötétség lett, és az eső esett. Koromsötétségben megmaradtunk egy hegyen reggelig, ott éjszakáztunk *svarovlénia*ban. Ott voltak házak, a civilek menekültek onnan el, mert arra nem számítottak, hogy csapataink át fognak törni a Drinán. Nem érkeztek elszállítani mindenüket, ott maradt a sok aprójószág, sok aszalt gyümölcs, dió és méz, szilvórium hordószámmal. Akkor éjjel keresgettünk, volt méz, gyümölcs, dió, amennyi kellett. Szakaszunk is hozott két hordó *rakiát*. Volt elég, úgy öntöztük, mint a vizet. Egész éjjel mindenféle virnyákoltatták a tyúkokat a bakák. Disznót nem ölhattünk, mert tüzet nem volt szabad rakni, de a tyúkot és a kacsát beletettük a kenyérzsákba. Ahol én voltam, a fán sok tyúk éjszakázott, lekaptam egyet és elszakítottam a nyakát egykettőre. Egy kis fiatal ügyes *regruta* megtisztította. Mondtam neki, tegye a kenyérzsákjába, majd megsütjük valahol, ahol pihenő lesz, és tüzet rakhatunk.

Nemsokára megvirradt, és szedöttünk össze a tábornok úr elibe. Az egész brigádból sokan be voltak rúgva. A tábornok úr kiadta a parancsot, hogy merre a direkción.²⁰ Nagy ködös idő volt. Századunkból a főhadnagy úr Veszeli kapta a parancsot, hogy a szakaszával

²⁰ útirány

elől menjen mint előőrs (*Forpatrul*), melyben én is voltam. Mentünk elől, nagy köd volt, nem láttunk 50 lépésre sem. Egész nap erdőkön, hegyeken, egymást kézen fogva húzgáltuk fel, majd úgy 12 óra tájban értünk egy kis faluhoz. Az eső nagyon esett. Ott volt egy szép templom is, nem volt már egy lélek sem, elmenekültek. Csak egy szerb tisztiszolgát fogtunk meg. Ketten voltak, de az egyik elmenekült, hiába lőttünk utána, így őt vittük magunkkal. A századunknak többi része jött utánunk közel. Azután megint jött az egész brigád, és így délután a mi századunk harcolt egy kicsit a szerbekkel. Ahogy mentünk, a szerbek elkezdtek lövöldözni. Mi is hozzáfogtunk, és hurrát kiabáltunk. A szerbek meghátráltak, többet lelövöldöztünk belőlük. El is fogtunk 6 lovat szépen felnyergelve. Haladtunk tovább, nagyon nehezen, mert már nagyon fáradtak és éhesek voltunk, de még mindig nem értük el azt a hegyet, ahova kellett nekünk menni. A főhadnagy úr nagyon bátor ember volt, mikor estére a hegy alá értünk, azt mondta: nagyon vigyázva menjünk, a tetőn biztosan lesz szerbek. Mentünk felfele az egész század *svarmléniában*, de nagyon nehezen. Ott már hó is volt.

Sok régi holttestet találtunk szanaszéjjel a mi csapatainkból. Szeptemberben – ahogy *rükcug* volt Szerbiából – azok ott maradtak, és a szerbek nemhogy eltemették volna, hanem még a ruhát is leszedték róluk. Csak a fehérnemű volt rajtuk. A sok elavult hullát a madarak ették a vadonat hegységbe. A hegytetőn a sok hulla közt mi is helyet foglaltunk. Hideg volt, a hó esett és nagy sötétség volt. A főhadnagy úr és a kapitány úr parancsolták, hogy *svarmléniában* lefeküdni a hóra, és lehetőleg a legnagyobb csendben lenni. Akárki közeledik hozzánk, azt *haltolni*, mert a *batalionunknak* ide kell jönni az éjjel, de a szerbek is itt vannak a hegy alján. Alig mondta ezt el a főhadnagy úr és a kapitány, észrevetük, hogy jön valaki a nagy sötétségben. Azt gondoltuk, hogy a mi csapatunk érkezett meg, de nem az volt. A főhadnagy úr mindjárt kiáltja, (hald, ver da) állj, ki vagy. Azok fellettek szerbül, ők meg azt gondolták, mi szerbek vagyunk. Akkor a főhadnagy parancsolta: lőni (sihsen)! Lőttünk és nagy hurrát kiabáltunk. Azok elszaladtak, de nem messze, így ott fagyoskodtunk éhen reggelig, mert nem jött a csapatunk, a nagy sötétségben nem talált oda. A szerbek késtek, mert ők arra a nagy hegyre ágyút akartak állítani, de mi elébb odamentünk. Hallottuk egész éjjel, hogy kiabáltak, hajtották az ökröt az ágyúba. Rálövöldöztünk arra a *patrulra*. Akkor visszatértek az ágyúval, mondták, már itt vannak a vékonylábú svábok. Persze ha ők tudták volna, hogy mi olyan kevesen vagyunk ott, akkor miniket megettek volna azon az éjszakán. Aztán sokára, valami nagy nehezen megvirradt, de a zászlóaljunk még nem érkezett meg. Láttuk, hogy előttünk a hegy alján annyi a szerb, mint a zámiska, de hogy ködös reggel volt, nem voltunk egész biztosak benne, hogy ellenség-e vagy a mi csapatunk. Dévánkoztunk rajta, hiába kukkerezünk, nem tudtuk jól elösmerni.

Engem elküldött a főhadnagy úr 4 emberrel, hogy csússzunk valahogy közelebb hozzájuk, és a kukkerrel nézzem meg biztosan, kik azok. Én sem voltam rest, egy kicsit sajnosan esett, de hiába, parancsot megszegni nem lehet. Volt egy magyar ember, *freiter*

Gyarmati, nagyon jó emberek voltunk együtt. Ő már nem egész fiatal volt. Káromkodott, hogy nincs más altiszt, csak káplár Varga, mindig csak neki kell menni patrulba, már látom, hogy addig nem hagynak neki nyugtot, míg el nem pusztul. Onnan is szerencsésen visszajöttem. Jelentettem a kapitány úrnak és a főhadnagynak, hogy egész biztosan láttam, hogy ellenséges csapat. A szerbek megindultak tömegesen jobbra. A kapitány úr nem engedett bennünket löni, mert kevesen voltunk, csak egy század, 250 vagy 260 ember. Ők kiabáltak (hajdi vama svába), mi kiáltottunk vissza: gyere ide kutya szerb, baszod anyád! Az ágyút még mindig nem tudták gyorsan elszállítani, mert nagy sár volt, és köves hegyek. Észrevettük, hogy az ágyúkkal nem messze haladtak. A főhadnagy bátorságot vett és kérte, hogy hadd menjen utánuk két szakasszal az ágyút elvenni. A kapitány úr nem tanácsolta, de azért megengedte neki, és megparancsolta, hogy ha sikerül az ágyút elvenni, jöjünk vissza oda. Ő ott marad a fél századdal, mi, a fél század utánuk, ki tud jobban szaladni. Én sem voltam hátulsó. Ahogy lementünk a hegyről, ott volt a *dekungjuk*, amit északa hozzáfogtak készíteni, de félbehagyták.

Ott volt nagy temetőjük, közelében 4 batri moniciónsz vágen,²¹ azaz 4 szekér gránát és *srapner*. Szaladtunk tovább, és elfogtunk két nagy fesztings-ágyút.²² Ott maradt vele 4 ló és egy ember, a többi elmenekült. Örvendtünk. A főhadnagy úr egypárunknak a nevét beírta, azokét, kik legelőbb érkeztek az ágyúhoz. Az én nevemet is beírta és megígérte, hogy fog rendezkedni felőle, hogy nagy kitüntetésben részesüljünk. Jelentést küldött a kapitánynak, hogy már az ágyú a kezünkbe van. Olyan bátor volt, hogy hiába parancsolta meg a kapitány úr, hogy ha az ágyút elfoglaljuk, menjünk vissza, a főhadnagy úr nem-hogy visszament volna velünk, hanem előre az ellenség után. Ezek mind történetek nov. hó 9-ikén reggel. Az ágyúnál pihentünk egy pár percig, és patrult küldött előre föl a hegyre. Az alig ért fel, egy *freiter*, Vilicska üzente le, hogy a szerbek visszafordultak. Ő – mire felértünk – meglőtt egyet és hármat megfogott. Mi is felérkeztünk, csekély két szakasz, és csináltunk *forvercet* a tömeg ellenségére. Visszatértünk.

A főhadnagy mondta, csak előre fiúk. Mi mondtuk neki, az altisztek, hogy legalább küldjünk segítségért, ő még haragudott, hogy úgy félünk, minek az. Mindig ha lecsapott mellé az ágyú- vagy fegyvergolyó, azt mondta, koss koss. Mikor megcsendesedtünk löni, ő ott járkált köztünk füttyörészve. Mondtuk neki, tessék lebújni, mert megtalálja a golyó, ő azt felelte, az nem igaz, Szerbiában az ő számára golyót nem csináltak. Egy kis hegy alá szaladtunk, ott nidert csináltak²³ a fiúk. Én is egy bokor mellé álltam, éppen akkor nem lőttem, mert nem láttam ellenséget. Persze az ellenség nagyon lőtt. Azt mondja a főhadnagy, miért nem lövök, én mondtam neki, azért mert most nem látok célt. Mondta, csináljak knit,²⁴ vagy feküdjek le, akkor látok. Csak néztem rá és gondoltam, mi van most

²¹ üteg hadtápkocsi

²² erődágyú

²³ földre vetették magukat

²⁴ kni térd

evvel, talán vesztit érzi. Én állva nem látok ellenséget, és ha lefekszek, akkor látok? Persze nem szóltam semmit, csak lefeküdtem és lőttem. Mindjárt parancsolta: *forverc*, előre! Szaladtunk felfele.

A *svarmomban* volt egy kis fiatal *regruta*, amelyik a tyúkot megtisztította, mikor átmentünk a Drinán, és még akkor is nála volt. Ő, szegény, nem tudott beszélni tótul, és húzódott hozzám. Ahogy szaladgáltunk előre, kevés pihenéssel, ő, hogy gyenge volt, mindig mondta nekem, káplár úr, ne siessen, nem bírok már menni. Én persze sajnáltam, és mondtam neki, nem maradhatok el itt magával, mert nekem muszáj menni a *svarmommal*, de ha maga nem bír, jöjjön lassan utánunk. Majd elér ő, mondta, de fél maga maradni. Vigasztaltam, hogy ne féljen, csak jöjjön úgy, ahogy bír. Így haladtunk rajvonalban felfele a hegyre. Ő egy kicsit hátra maradt, jött lassan. A főhadnagy, hogy hátra nézett, látta, hogy egy elmaradt, kiáltott neki, hogy *forverc*, és mindjárt célba vette és lelőtte. Én is néztem hátra, hogy mire céloz a főhadnagy, hát látom, hogy a kis baka felbukott, de mi csak mentünk előre. Nem jólesett, hogy miért lőtte le, hiszen nem hibázott semmit, csak nem bírt már szaladni.

Felértünk a hegyre, oda még jobban lőtt az ellenség. Ahogy megállottam egy bikkfánál, mindjárt egy golyó kudugta az orrát a fa oldalán éppen a szám iránt, de az volt a szerencsém, hogy nem jött ki egészen, csak félig, mert ha az egész kijött volna, én ezt ide nem írtam volna. Onnan beleugrottam egy pocsolyás gödörbe. Lövöldöztünk, de az ellenség is nagyon lőtt. Annyi volt a következő hegyoldalon, mint a zsámiska.

Tőlem a főhadnagy jobbra volt vagy tízlépésnyire, egy fa mellett állott. Egy pár pillanat múlva arra nézek, hát látom, hogy ki van terülve hanyatt. Azt gondoltam, hogy az éjjel nem aludt, hát alszik, és lőttem tovább az ellenségre. Úgy szórta a földet rám az ellenség golyója, majd eltemetett. Megint nézek arra, és akik közelebb voltak hozzám, kérdek, mi van a főhadnagy úrral. Feleli egy Láncsun nevezetű fiú, meghalt már. Megüzentem a hadnagy úr Bánónak, az a balszárnyon volt. Ő, szegény, nagyon félénk ember volt. Mikor meghallotta, hogy a főhadnagy úr elesett, megkezdett szaladni visszafele, mert ő mindig azt mondta, nem akarom ebben a görbe országban hagyni az életem. Többször mondta nekem is, Varga, vigyázzunk, nem akarom itt hagyni az életem. Szegény mégis ott hagyta. Harmadnap múlva meghalt, a kapitány úrral együtt. Így aztán, hogy látták a fiúk, hogy a hadnagy úr szalad vissza, mindegyik elkezdett szaladni. Nem vettem észre, csak lövöldöztem.

Egyszer csak azon veszem észre magam, hogy már magam vagyok. Nézek hátra, már messze szaladnak visszafele. Nézek előre, hát a szerbek meg már jönnek felém. Felugrok, már mindegy, így gondoltam, ha lelőttök, itt maradok, de másképp nem. Ők persze kiabáltak (ne ucsekáj komsia us ti nása), ne szaladj sógor, már te a mienk vagy. Csak vagy tízlépésnyire voltak tőlem. Én nem dobtam el semmit, mint a többi, hogy még hajadonfőn is szaladgált visszafele meg mindenét eldobott. Felugrottam és szaladtam, úgy lőttek utánam, csak úgy csengett a fülemnél a golyó. A jó Isten mégis megsegített, hogy

elmenekülhettem. Pedig már a többi is nagyot nézett, mire elértem őket. Mondták, azt hitték, engem vagy lelőttek, vagy megfogtak. De én ezt gondoltam, hogy inkább lőjetelek le, ha szaladok, és úgy meghalok, mintsem, hogy megfogjatok és kínozzatok, a testemet vagdaljátok.

Aztán összegyűltünk ott, ahol a kapitány maradt a fél századdal. Ők már nem voltak ott. Hallották, hogy jobbról a zászlóalj harcol, ők is elmentek arra. A *trének* ott voltak már. Ettünk, akinek kellett, mert nem volt jó a *minázs*, harmadnapos. Megindultunk visszafele, már akkor húzták az ágyút – amit elvettünk – az árbajt²⁵-munkások, és találtak a fiút, amelyiket a főhadnagy lelőtte. Még élt akkor, de eszén kívül volt, nagyon fázott, mert a szerbek levetkeztették, a tyúkot is elvették tőle. A *szanitészek* kezelték, de hiába, estére meghalt ő is. Haladtunk tovább, a szerbeket visszaverte a brigáda.²⁶ A *pionérek* eltemették a főhadnagyot is, de másnap kivették és elszállították Szarajevóba. Ott temették el, mert a szülei ott laktak. Megsiratta az összes tiszt, igaz, hogyha meg nem halt volna, akkor nekünk *forvercet* parancsolt volna lefelé a hegyről, és volt kilátás, hogy mind ott maradtunk volna.

Haladtunk tovább. Volt egynéhány sebesült és halott. Nagyon dolgoztak a szerbek a bombával is. Az úgy szétvágja az ember fejét, hogy nem lehet megösmerni, hogy ki volt. Este lett, letáboroztunk. A hó esett, hideg volt, kiállítottuk a sátorlapot, és úgy éjszakáztunk. Reggel ködös idő volt. Mennünk kellett előre, volt velünk szerb egynéhány, még tiszt is, akit azelőtt nap fogtunk, és azok mutogatták, merre ment a csapatuk. Haladtunk előre, míg végre hallottuk, hogy a közelben nagy ágyúharc folyik. Mentünk rajvonalba. Délután megcsendesedtünk, ez volt 10-ikén. Estig úgy feküdtünk (rajvonalba) vagy *svaromléniában*. Este aztán volt *fergáterung*. Csendben letelepedtünk. Volt vacsora, és ki-ki magának tengeri górot, és azon összebújtunk, úgy édesden aludtunk volna. Csakhogy rettenetes nagy harc volt előttünk egész éjjel. Olyan nagy bevilágítás volt ott, mint a mennyországban, hogy nagyon szép volt messziről nézni. De mi nem néztük jó kedvvel, mert gondoltuk, hogy ott a halál nagyon szüretel, és mi is oda fogunk menni. Beszélgettünk egymás közt, hogy vajon ki éri el közöttünk még a holnap estét. Azt gondoltuk, hogy lesz elég, aki nem éri el. Alig aludtunk egy kicsit, éjfél után már auf, talpra, menjünk előre. Akkorára egy kicsit csendesedett a tűz, és mentünk előre mi is. Mentünk gyorsan, míg reánk nem virrad. Elértünk egy kis várost, melyet így hívtak: Pecka. Túl rajta, hogy mentünk, ott volt az ellenség ledekkolva. Aztán már virradt is. *Svaromléniában*, ahogy mentünk, megindult a harc. Mi hurrát kiabáltunk, és szaladtunk rájuk. Azt gondoltuk, el fognak szaladni, de azok nem szaladtak.

Tiszta kopár kis hegy volt, előlről fegyver- és gépfegyvertűzbe vettek, balról meg ágyútűzbe. Nekünk nem volt semmi takarás, nagyon hullott az ember. Megháráltunk,

²⁵ munka

²⁶ dandár, egy fegyvernem két ezredét magában foglaló katonai egység

szaladni kezdtünk vissza, de a tisztek nem engedték, és forgópisztollyal lövöldözték az embereket, akik nem akartak visszatérni. Szegény Banó hadnagy úr is, ahogy szaladt, kapott egy *srapner*darabot, és a bele kiömlött. A két kezével tartotta a belét, és úgy szaladt le a kisvárosba, de meghalt. Mi visszatértünk. Egész álló nap rettenetes nagy harc folyt. A főhadnagy úr, Babics, a gépfegyver aptalung²⁷ parancsnok volt, jött felfele büszkén káromkodva, és lőtte a fiúkat, amelyik nem akart visszafele térni. Ő alig jött fel, nem akart lefeküdni, a golyó pedig úgy jött, mint a záporosó, és meghalt.

Egész nap én is lőttem szünet nélkül, csak mindig rágyújtottam, azzal a gondolattal, hogy már úgysem kell többet enni. Ettem volna, ha lett volna mit. Egész nap úgy hullott az ember, mint a kéve. A szerbek nem akartak engedelmeskedni, jöttek még sturmrá.²⁸ A nagy gránátok olyanokat csaptak le mellénk, hogy csuda volt. Erővel temette az embert a földre. Amikor lecsapott, szinte fölemeledtem a földtől. Tőlünk jobbra volt a 34-es zászlóalj. Az egész olyan vereséget nem szenvedett, mint mi. Velünk volt egy cseh landver²⁹ zászlóalj. Egy öreg Landver ott lőtt mellettem. Mindig föltérdepelt és úgy lőtt. Magyarul nem beszélt, csak németül. Mindig mondtam neki: (Nicks stéen, deken) ne álljon fel, bújjon le, mert lövést kap, úgy is lehet lőni. Ő nem hallgatott, és mindig a szólítóján keresztül lövést kapott. Mutatta nekem, de már eszén kívül volt, és nem tudott szólni. Mondtam: herunter masirt, hogy menjen lefele. A többiek levítették őt. Ez egész nap így ment. Az ágyúink lőttek hátulról, de nem találták az ellenség *dekungját*, csak estére a kínai gyors-tüzelő ágyú találta el.

Este, mikor bealkonyodott, meghátrált az ellenség. Volt aztán *fergäterung* azoknak, akik még meg voltunk épen. De nagyon kevesen voltunk, kiabáltuk egymást a sötétben a jó barátok, de csak kevés volt, aki felelt. A sok holttesttől alig tudtunk menni. Megszámláltak bennünket, de nagyon kevesen voltunk. A sok ember olyan hirtelen elfogyott. Azon a napon hatszáznyolcvannégy ember esett el a mi zászlóaljunkból. Meghalt az összes tiszt. A mi századunknál volt hét tiszt, nem maradt csak egy hadapród. A kapitány úr is meghalt, nem akart lebújni, bátor kis ember volt. A nyolcadik századtól a kapitány mindig kiáltotta neki: her haupman³⁰ Vukajevics, deken!³¹ Az mindig felelte vissza: aber nichst, és egy pár pillanat múlva, ahogy csinálta a cigaretát, fejlövést kapott. Úgy halt meg, egy jajt sem mondott. Egy kevés idő elteltével ama másik kapitány is, aki figyelmeztette egy ellenséges *srapner*-ekszpodálásra,³² egy kis gödörben, ahogy voltak a törzsőrmester Blazsekkal, mind a kettő szörnyethalt. Meghalt az összes őrmester is, csak a mi századunknál, a 7-esnél maradt meg őrmester Cofilkanics. Azt az ördög nem vitte el. Egész nap itta

²⁷ szakasz

²⁸ roham

²⁹ népfőlkelő

³⁰ kapitány úr

³¹ fedezékbe!

³² repeszgránát-robbanás

a rakiát, mert abban a kisvárosban sok volt. Aki haldoklott, azt meg nevette. Egy zupás³³ *Zugsführer* reggel, hogy hurrát kiabáltunk az ellenségre, és hogy vissza kellett szaladni, ott maradt, mert hat fegyverlövést kapott a testére. A szerbek meg akarták ölni, de ő rímánkodott, és mégis volt a gazemberek közt olyan jó szívű, aki megszánta, és nem bánították. Aztán el sem tudták vinni, a mi *szanitécünk* kezébe került, és kigyógyult sokára a hat lövésből. Egy századnál voltam vele, ő mint őrmester és dienstfüreuder³⁴ a 6-ik *mars-kompániánál* volt. Eljöttünk ide az olasz frontra, a frontnál elváltunk egymástól. Ővele nem tudom, mi történt. A Peckán este *fergáterungot* csináltunk, és hozták a vacsorát a szakácsok, igaz, hogy éhesek voltunk, de nem nagyon smakkolt senkinek, mert sokan meghaltak. Egész éjjel hozták lefele a sebesülteket a kisvárosba, mert az épp a hegy alatt volt. Ez a nagy eset november 11-ikén 1914-ben volt.

Egy *freiter*, Vilicska is vitt le sebesültet. Ahogy jött felfele, egy házból rálöttek, és a fél karját ellőtték. Bátor gyerek volt, fél kézbe vette a fegyverét, mert látta, hogy egy asszony lőtt ki az ablakon, az lőtte el a karját, de nem fogta meg, elszaladt. Hogy a gyerekeivel mit csinált a házban, azt már nem is írom. Mi ott éjszakáztunk. Azon az éjjelen a kapitány úrtól *freiter* Gyarmati elvett 14 ezer koronát és az óráját odaadta a zászlóalj parancsnoknak, kapitány úr Váradinak, és az az órát ajándékozta neki csak. Nekem persze – mikor elvette a pénzt – mondta Gyarmati: a kapitány úr meghalt, és elvettem tőle a sok pénzt, mit csináljunk vele. Mondtam, adja oda a kapitány úr Váradinak. Nem nagyon kellett ott senkinek sem a pénz, csak mindenki az életének örült volna, hogy ne hagyja abban a görbe országban. Reggel öltünk ott szép hízókat...³⁵ a másik helyett. A mi századunk ment elöl mint *forpatrul*. Egyszer a nagy ködben találtunk egy nagy épületet, tele volt szerb asszonyokkal. Félték, de mi vigasztaltuk őket. Volt sok gyümölcs és szilvórium nagy kádakkal. Volt egy vénember, az adott, akinek érkezett, mert haladtunk onnan tovább. Én is részesültem belőle, mert elöl mentem. Ahogy haladtunk tovább, azt hallottuk, hogy előttünk messze folyik a harc. Ahogy megyünk elöl a kapitány úrral, egy szakasz és a zászlóalj jött utánunk, egyszer csak látjuk a ködben, hogy éppen ott mellettünk jobbról *svaromléniában* mennek emberek. Közel volt nagyon, de mégis nehezen tudtuk elismerni, hogy ellenség. Reánk is jött belőle, 4 meg 5 lépésre voltunk tőlük. Aztán elősmertük, hogy nem a mi embereink, hanem ellenség. Így a kapitány úr löni parancsolt. Lőtünk, ők is löttek. Ők elszaladtak, megfogtunk közülük egy *regemenc* meldereitert³⁶ lovastól. Közülünk megsebesült egy pár ember, a főhadnagy úr Sák is megsebesült. Az a *regemenc* meldereiter mondta, hogy már vagy 15 000 emberük meghalt. Még egy háborúban sem volt annyi veszteségük, mint most ebben van idáig. Mondta, hogy a magyarok

³³ továbbbszolgáló

³⁴ szolgálatvezető

³⁵ hiányzik a notesz két oldala (79–80.)

³⁶ lovas hírvívó

nagyon jól tudnak löni, az ő katonáik panaszkodnak, hogy a svábok nekik csak mindig a fejüket célozzák.

Megmaradtunk ott egy hegyen. Előttünk távolabb nagy harc folyt. A kapitány úr Váradi az 5-ik és 8-ik századot elküldte előre a harcba, mi meg ott maradtunk. Csináltunk fedezéket. Nagy hó és hideg volt. Délután a kapitány Váradi küldött bennünket, a 7-ik századot, harcba, a 6-ik ott maradt. Elindultunk, már akkor nem volt olyan nagy ködös idő. A kapitány úr Opsenicza még azelőtt egy pár nappal vette át a századot, amikor kapitány úr Vukajevics meghalt Peckán. Kifejlődött a század rajvonalba, és elindultunk előre. Nem sokáig mehettünk előre, mert az ellenséges ágyúk közénk lövöldöztek. A kapitány úr parancsára hátrafele menekültünk. Az ellenséges ágyúk közel voltak hozzánk, jobb oldalról lövöldöztek reánk. Én is, mivel a századnak a jobb szárnyán mentem, közelebb estem az ellenséges ágyúkhöz. Ahogy menekülni kezdtünk, egynehányunknak nagyon rossz volt, mert a hegyoldalban voltunk, és felfele kellett szaladni a hegyre. Ott két-ségbeesve a fiúk rakásra szaladtak utánam. A szilvafák közt volt egy kis bódé, ott megálltunk. Mondtam, itt nem maradhatunk egy percre sem, mert mindjárt szétgránátóz az ellenség, hanem ki hogy bír, szaladjunk felfele a hegyre, de nem szabad csomójával menni, szanaszét és ki jobban bír szaladni. Mondtam, utánam ne jöjjön senki közel, és elindultunk onnan szanaszét szaladni felfele. A kis bódét mindjárt a levegőbe repítette a gránát, és minden egyes ember után lövöldöztek ágyúval. Utánam is nagyon jött a gránát és *srapner*, de azért a jó Isten megsegített, hogy elmenekültem én is a hegynek a túloldalára, ahol a század már búvóhelyen várt bennünket. Nem sok ember hiányzott közülünk, talán vagy kettő, akit szétcsapott a gránát. Visszamentünk az előbbi helyre, ahol a kapitány úr Váradi maradt a 6-ik századdal.

Ottmaradtunk, harmadnap elteltével indultunk el arról a hegyről, a két század. Addig ott voltunk a fedezékekben. Nagy hideg volt. Előttünk nagy harcok folytak. Aztán tovább mentünk. Nagyon sok halott volt a csapatainkból. Az ellenség meghátrált onnan. Nagy rombolás volt. Aztán mentünk estig, mindig és mindig szaporodtunk. Este későn megmaradtunk egy falunál. A kapitány úr Váradi vigasztalt bennünket, hogy ne féljete, 2 vagy 3 nap múlva véget érünk Szerbiával. Megéjszakáztunk, volt fa és széna, jó tüzet raktunk és melegedtünk. Abban a kis faluban volt sok *rakia*. Reggel vártuk, hogy megyünk tovább, de meghallottuk azt a jó hírt, hogy Valjavo várost feladták a szerbek, már a miénk. Nagyon örvendtünk, mulattunk és pihentünk. Többen a fiúk közül berúgtak. A kapitány úr Váradinak, mivel zászlóaljparancsnok volt – és a peckai harcot fenntartotta, hogy a legénység nem hátrált vissza az ellenségtől –, a tábornok úr, azaz a *brigádkomendánt* a mellére tűzte az első súlyú nagy ezüst kitüntetését. A legénység megéjlenezte. Délután mentünk tovább, míg végre estig egy nagy hegyre értünk. Már nem messze voltunk Valjavótól. Letáboroztunk, hideg volt, és tüzet raktunk. Kaptunk vacsorát és dohányt is. Jött a parancs, hogy a tüzeket beoltani, mert az ellenség nem oly messze lehet. Aztán mentünk előre, bárha nagyon jólesett volna is az éjjeli nyugalom. A nagy sötétségben mentünk a

hegyek közt, míg a város mellett újfent letáboroztunk nagy szárnyszűrők közt, és tüzet raktunk. Nemsokára megvirradt, igaz, a várost nem láttuk a hegytől. Ott volt egy kis falu, csináltunk sátrat, vittünk bele szalmát a civilektől, és tüzeltünk, mert nagy hó esett, és hideg volt. Még a lelkünk is fázott. Hallottuk, hogy ott fogunk 10 napig pihenni. Összegyűlt sok katona, ki hol, széjjel a hegyeken. Voltak a városban is, akiknek hely volt, de nagyobb része az épületeknek sebesültekkel volt tele.

Örvendtünk, hogy 10 napig kipihenjük magunkat egy kicsit, de négy nap elteltével jött a parancs, hogy masierung,³⁷ előre menni, irány Gragulavác. Korán reggel elindultunk, nagyon hideg volt. Minden pihenés nélkül mentünk a szörnyeteg nagy hegyeken. Soknak nem volt már jó lábbelije sem. Hideg volt. Késő este egy helyen a nagy hófúvásban letáboroztunk. Keresgettünk fát, a havat elhánytuk, tüzet raktunk, míg végre nehezen megvirradt. Ködös reggelen mentünk tovább, egész nap megint sáron, vízen. Esett a havas eső. Estére megint találkoztam Hoó Bálinttal és Tóth Jóskával. Egy hegyen leültünk pihenni. Ők is oda jöttek, egypár szót szólottunk, együtt örvendtünk, hogy még élve látjuk egymást. Haladtunk előre, ők is, mi is a sötét éjszakán. Többen kimaradtak közülünk, nem bírtak menni. Az eső nagyon esett egész éjjel, míg végre egy hegyoldalon letelepedtünk. Fáradtan és éhesen tüzet raktunk. Reggel indultunk tovább. Az ellenség nem nagyon messze volt. A mi századunk ment elől. Beérkeztünk oda, ahol a tábornok úr is volt. Hideg volt. A tábornok úr kiadta a parancsot, hogy melyik hegyre kell nekünk menni, ott az ellenség. Mentünk, az ellenség lövöldözött közénk ágyúval. Nemsokára felértünk arra a hegyre, és kifejlődtünk *svarmléniába*. Hideg és hó volt. Lőttünk az ellenségre. A tisztok parancsolták, hogy (*svaromveize*,³⁸ *forverc*) rajvonalonként előre szaladni. A hegynek a másik oldalában nagy bükkfák voltak, ahol legjobban kellett szaladni, amire senki nem is számított, nagy hófúvás volt. Ahogy beleugráltunk derékig, nagyon nehezen lehetett belőle menekülni, és az ellenség még lőtt. Én is nagyon nehezen másztam ki, többen megsebesültek. *Zugszfürher* Dudics is nagyon sírt, hogy a karját eltörte a golyó. Vigasztaltam, ne krisáj,³⁹ még tartsd szerencsédnek, legalább már tovább köztünk nem szenvedsz, és még erre meg koldus nem leszel.

Leszaladtunk a bikkfákhoz, akik a fúvásban meg nem sebesültek. Akik ott maradtak sebesülve, sírva rimázkodtak, hogy segítsünk rajtuk. Nagyon fáztak, a sebük fáj, de nem nagyon lehetett odamenni, mert aki odament, az is megsebesült. Sokára mégis sikerült onnan őket elszedni, és a *szanitészek* bekötözték. A nagy hidegben és hóban ott voltunk azon a nagy meredek hegyen 3 napig, de a harc mindig folyt éjjel-nappal. Az ellenség nem akart meghátrálni, úgy topogtunk a hóban *svaromléniában*. Egy része megállott, így váltogattuk egymást. Tüzet csakis éjjel volt szabad rakni, enni nem volt mit. Pénzünk

³⁷ indulás, menetelés

³⁸ rajvonalban

³⁹ ne óbégass!

volt, de nem volt hol venni dohányt és enivalót. Éjjel aztán a tűz mellett bújtunk rakásra. Azon a meredek hegyen nem lehetett feküdni, mert csúszott az ember lefele.

Történt, hogy a nyolcadik századra az ellenség egy szálvént⁴⁰ lőtt, 18 ember sebesült meg attól az egy szálvéntől. Egy szegény cigány fiú, ahogy megsebesült, nagyon megijedt, hogy a tenyere át lett löve. Szaladt hozzám, hogy mondjam, meghal-e. Vigasztaltam, hogy ne félj, nem halsz meg, sőt még szerencsés vagy, nem cserélhetsz velem.

Egy estére jött a parancs, hogy rohamot csináljunk az ellenségre. Elindultunk Istenben bízva az ellenség fedezéke felé. Mind azon panaszkodtunk egymásnak, hogy nem látunk, mert a nagy füst kiette a szemünket. Mentünk a nagy hóban felfele a hegyre *svaromlénia*ban. Mire az ellenség *dekungjához* értünk, már elszaladt onnan. Sok fegyverük a hóba volt hányva. Este lett, nem mentünk tovább, tüzet raktunk. Egy kicsit nyugodtabban éjszakáztunk, de éjfél után elindultunk. Mivel nagy sötétség és köd volt, visszatértünk. Szerencsénk is volt, hogy visszatértünk, mert reggel megint arra mentünk *svaromlénia*ban, és csakugyan ott volt az ellenség. Beállott a harc, az ellenség az egyik hegyen volt, mi meg a másikon. Ott vájtunk – ki hogy tudott – *dekungot*. Hideg volt nagyon. Egy része a legénységnek lőtt a *dekungban*, a másik része meg topogott lent a hegy alatt. Váltogattuk egymást. Sokan sebesültek meg, többnyire kézre és lábra. Mellettem egy *regruta*, Lenyó nevezetű volt a *dekungban*. Olyan ügyetlenül lőtt, hogy a *bajonétom*, ahogy fel volt tűzve a fegyverre, és előttem volt, lelőtte a *bajonétomat* véletlenül. Persze én nem hagytam egy tekintetben, odamondtam neki a bundás mindenét. Na de *bajonétban* nem volt hiány, volt elég azoknál, akik sebesültek és meghaltak. Estére tüzet raktunk a hegy alatt, és a *dekungban* váltogattuk egymást. Nagy hideg volt. Az ellenség mindig lőtt vékonyan egész éjjel is. Éjfél után 2 órakor kaptuk a parancsot, hogy az ellenséget le kell verni a hegyről. A nagy hóban csináltunk *svaromlénia*t, és elindultunk a szironyos hóban.⁴¹ Ahogy mentünk, sokszor megállottunk. Több fiú, ahogy leült a hóra, úgy megfagyott, hogy nem bírt lábra állani. Így másztunk felfele a hegyre a nagy hóban. Fölértünk, de már akkor az ellenség nem volt ott, csak egynéhány, az lehányta a fegyvert, és megfogtuk. Azok mondták, hogy a többi elment még tegnap. Kérdezték, hogy mit csinálunk velük: megöljük őket? Mi mondtuk, nem, mennek Magyarországra. Ők örvendtek, és mondták, a tisztjeik azt mondják nekik, hogy ha mi őket megfogjuk, meglövöldözzük.

Lejöttünk a hegyről, pihentünk, tüzet raktunk, és ettünk volna, ha lett volna mit. Volt ott egy döglött ökör, a szerbek otthagyták, tüzet raktunk, a bakaság szétvagdalta. Elfogyott, még ha több lett volna is. Én nem tudtam enni. Délután mentünk tovább az ellenség után, nagy hegyeken, hóban. Estére aztán egy házban volt 20 szerb őrségen, megfogtuk. Azok mondták, hogy a többi már messzebb ment. Ott megéjszakáztunk, enni nem volt mit. Elhántuk a havat és kiállítottuk a sátorlapot, tüzet raktunk.

⁴⁰ tűzérési sortűz

⁴¹ a hó megfagyott felső része

A *svarmomban* volt egy ügyes cigány, Kancsin nevezetű. Azt mondta, eresszem el őt, hoz valami ennivalót. Elengedtem, és hozott csüstengerit és egy fekete juhót a nyaka közt. Egynéhányan megfőztük. Reggel mentünk tovább. Volt egy falu, mellette egy kis erdő. Ott a zászlóaljparancsnok, a kapitány úr Váradi parancsára letáboroztunk. Azt gondoltuk, ott maradunk hosszabb időre. Ez volt december 4-ikén. Elhánytuk újfent a havat, a fiúk tüzet raktak, fát szedtek. Én elmentem a *svarmommal feldvakéra*. Jött az ordinánc⁴² értünk, hogy *rukkoljunk* be, mert megyünk tovább az ellenség után. Elindultunk. Szépen süttött a nap.

A kapitány úr Opsenicza, azaz a századparancsnok nekem kiadta a parancsot, hogy vegyek magamhoz 6 embert, menjek balra a hegyeken, és nézzem meg, hogy merre megy a 14-es dandár (azaz brigáda). Megmutatta, hogy hova menjek, hol fogom őket megtalálni. Vettem magamhoz embert, és elindultunk. Igen nagy hegyről mentünk lefele, alig tudtunk lemenni, csak estünk mindig lefele. Nemsokára értünk egy házat, abban volt egy nagy kád, tele *rakiával*. Az oldalán volt egy lyuk, a dugót kihúztuk, a kulacsunkat telebocsátottuk. Ivott, akinek kellett. Mentünk tovább. Nemsokára láttam a kukkeren, hogy előttünk friss lövészárok van. A friss föld a havon látszik. Mondtam a fiúknak, ott körülbelül ellenség van, de mindegy, mentünk oda. Már akkor nem voltak ott, azelőtt egy pár órával elmentek.

Utunkban volt egy kis falu, odamentünk. Mikor közeledtünk az első házhoz, a gyerekek kint játszottak. Ahogy megláttak bennünket, szaladtak visítva befele és kiabálták: (Mater mater, dojce svába óde) mamám, jönnek a magyarok. Vigyázva mentünk a házhoz. Kijött a férj és az asszony. Láttam, hogy nagyon félnek, mondtam nekik, ne féljete, nem bántunk titeket. Kérdeztem, hogy mikor voltak itt a katonáitok, mondjátok meg. Mondták, ma reggel még voltak itt. Kértünk tőlük kenyeret. Az asszony mondta, nincs nekik mit enni, most süttött egy kukoricakenyeret, ideadja felét. A többit is akarták a fiúk elvenni, de nem engedtem. Az ember hozott egy üveg szilvóriumot, megittuk, jó volt. Mondtam neki, van a mi kulacsunkban is, de nem jó, legyen szíves, tölts meg az enyémet, megfizetek érte. Megtöltötte, s akkor a fiúk is mondták, a mienket is. Megtöltögette, de aprópénzünk nem volt, nem tudtunk neki fizetni. Mentünk más házhoz, hogy majd kapunk több kenyeret. Mindenütt azt mondták, nincs (krúha néma) kenyér. Mentem befele a házba, hogy megnézzem, nincs-e. Egy nagy vén ősz szerb elibém állott a házban, és összetette a kezét, úgy imádkozott. Mondtam, ne félj, nem bántalak, csak adjatok kenyeret, mert éhesek vagyunk. Mondta, adnának szívesen, de nincs. Egy fiatalasszonynak mondtam, mi van a kamarában, van-e túró vagy alma. Mondta, (néma nista) nincsen semmi. Mondtam, nyisd ki, hadd lássam. Nem akarta, de muszáj volt. Volt túró benne és *rakia*. Mondtam neki, hogy ha nem hazudtál volna, adtál volna, megfizettünk volna, de így veszünk, amennyi kell, és nem fizettünk semmit érte. Mondtam a fiúknak, vegyetek. Megborítottuk a dőbönt, és megraktuk a kenyérzsákot túróval. Én persze nem ettem, de

⁴² tisztí küldött

azért vittem, mert megették volna a századnál, ha még ezerannyit vittünk volna is. Mentünk a többihez, meg is találtuk őket. Ott voltak a közelben. Jelentkeztem a kapitány úrnál. A fiúk kérdezték, mit vittünk. Elosztogattam a túrót.

Mentünk tovább estére. Éppen ahogy a mi századunk ment elöl, mentünk egynéhányan a kapitány úrral, alkonyodni kezdett. A zászlóaljparancsnok, a kapitány úr Váradi azt a parancsot adta, hogy *halt*, itt fogunk éjszakázni. Akkorára, püf-paff, lövöldöztek a szerbek közelről. Mi is lőttünk. Ők elszaladtak, mert kevesen voltak. Mentünk tovább. Sötét volt. Mentünk a földeken. Ott maradozott a paszuly, szedegettünk, hogy majd megfőzzük vízben valahol. Ahogy mentünk, egy lóhátas civil szerb odajött hozzánk, és beszélt a tiszteknek, hogy menjünk az ő lakására, ad enni, inni mindenkinek. Volt a nyereg-táskájában egy üveg szilvórium, kínálgatta az urakat, de azok nem fogadták el. Volt benne dió is, azt kiszedtük, én is vettem belőle. Csábított volna bennünket, de nem hallgattak rá a tisztek, letartóztatták. Mondta, ne féljünk a katonáiktól, azok csak lövöldöznek, de holnap reggel már továbbmennek.

Megéjszakáztunk egy kis falunál, a kerítéseknél néhol tüzet raktunk. Vettünk *rakiát* a civilektől. Valamennyi disznó volt, mind megsütöttük akkor éjjel. Hiába dugták akárhova a szerbek, megkeresték a fiúk, megölték, perzseltük a tűz mellett és sütöttük. Másnap délig ott voltunk, és mindig sütöttük a húst. Azon az éjjelen osztottak be közénk egy *marskompániát* is. Másnap délben mentünk előre, az ellenség egy közeli nagy hegyen volt. Ahogy közeledtünk, egyszerre nagy ágyútűzbe vett az ellenség bennünket. Szétugráltunk a hegy oldalán szanaszét, megbujkáltunk, nem szabad volt mozdulni estig onnan. Este sorakoztunk. Volt a hegyoldalon szénaboglya és fa is, ott éjszakáztunk. Ez volt december 5-ikén. Tüzet raktunk, és szénát hoztunk a tűz körül. Azt mondta nekem a *freiter* Gyarmati, hogy nem keresünk valami ennivalót. Van egy pár ház fent a hegyen, ott van valami talán. Felmentünk, ott volt a tyúkól a ház előtt. A szerb asszonyok állottak az ajtóban. Gyarmati belebújít a tyúkólba, hogy fog tyúkot. Ott virnyákkoltatta a tyúkokat, az asszonyok meg rettenetesen vajdókoltak, olyanformán, mint a kutya. Én meg annyira nevettem, hogy nem tudtam mit csinálni. A tyúkok szétszaladgáltak, nem fogtunk egyet sem. Ő nagyon bosszankodott. Volt egy disznó, azt üzőre vettük nagy karókkal, hogy leütjük és elvisszük megsütni. Ahogy kergettük, egyszer a disznó mellém szaladt, de azt nem láttam, hogy a *freiter* meg utána szalad a sötétben. Dobtam a nagy karót a disznóhoz, és a *freitert* találtam el. Nagyon jajgatott, mondta, jaj, jaj, jaj, mit csináltál velem. Odamentem, és mondta: nagyon megütötted a lábam. Mondtam, már hiába, nem akartam, ne jajgasson, mert meghallják. Aztán felállott, nem volt semmi baja. Lementünk vissza a többihez, nem vittünk semmit. Lefeküdtünk a tűz mellett, mert hideg volt.

Éjfél után 2 órakor már óff⁴³ volt. Indultunk oda, ahol az ellenség volt. Nagy csendben mentünk, és mire megvirradt, az alá a hegy alá értünk, melynek a tetejében volt az

⁴³ fel, ébresztő

ellenség. Kifejlődtünk rajvonalba. Volt egy ház, a zászlóaljparancsnok ott maradt. Mi mentünk felfele a hegyre a hóban. Mikor közeledtünk a tetőhöz, kezdtek löni a szerbek. Mi hurrát kiabáltunk, ők elszaladtak. Egy ott maradt, megsebesült. Kérdeztük tőle, hogy hányan voltatok itt. Mondta, itt ezen a helyen csak 50-en, hátrább vannak nagyon sokan, és innen nem is fognak elszaladni. Nekünk azt mondta Péter király,⁴⁴ hogy e hó 15-ére nem szabad Szerbiában lenni sváboknak. Ezeket mondta, mi haragosan mondtuk, ha az nem igaz, most már a mi kezünkben lesz Szerbia. Ő megint mondta, de nekik ezt mondták a tiszték, hogy 15-ikén már nem szabad magyarnak Szerbiában lenni. Kérdeztük, milyen messze van még Gragulavác, holnap ott akarunk ebédelni. Mondta, igaz, már nem messze, csak 6 óra járás. Lőttünk a többi után, elszaladtak. Ott volt nekik tűz, amellel főztek jó tengeripuliszkát, és hogy elszaladtak, azt is ott hagyták a tűzön. Én is megettem egy salkával,⁴⁵ jó zsíros volt. Onnan látszott, hogy a távolban milyen *dekungjai* vannak a szerbeknek. Mi, az 1-ső és 2-ik szakasz, mentünk utánuk előrébb, de a kapitány értünk küldött, hogy menjünk vissza. Üzentem vissza a küldöncötől, hogy monddad a kapitány úrnak, hogy itt jó helyen vagyunk, és ha itt hagyjuk, akkor ide jön az ellenség. De a kapitány megint azt üzenté, hogy csak menjünk oda hozzájuk. Így visszamentünk.

Ott voltunk abban a nagy hóban, a hegytetőn a fiúk járkáltak összevissza élelmet keresni, de sok rajtavesztett. Volt egy kis falu tőlünk jobbra, még az egyik végén nem voltak szerbek. Tőlem is, ahogy elment egy Vasko nevezetű fiú *rakiáért*, vitte az én kulacsomat is, vissza sem jött hozzánk, mert megsebesült, és elment a sebesültekkel. Egész nap nagy ágyú- és fegyvertűz volt. A tüzeink nagyon hátul voltak, csak néha-néha hallottuk, hogy a mi gránátunk hasítja a levegőt, akkor örvendtünk. Mondtam a *regrutáknak*, ezt a mieink ajándékozzák a szerbeknek. De az ellenséges tüzéség rettenetesen lövöldözte közénk a nagy gránátot és *srapnert*, hogy sok halott és sebesült volt tőlünk. Úgy folyt a havon a magyar vér, mint mikor az erdőn nyúlra vadásznak. Na de ez nap még csak tűrhető volt.

Másnap, azaz 7-ikén, 6-ikán este adta a parancsot a kapitány úr Opsenicza nekem, hogy ha lehet, menjek abba a kis faluba vagy 6 emberrel megnézni, van-e ott ellenség. Vettem magamhoz embert, és elindultunk. Szép holdvilágos este volt. A falu csak egy pár száz lépésre volt. Mondtam a fiúknak, széjjel menjünk, *svaromléniában*. Úgy mentünk. Mikor közeledtünk a faluhoz, láttam, hogy két ember megy a falu felé. Mondtam, ezt megfogjuk. Szóltam nekik, hald, ki vagy, és szaladtam hozzájuk. Körülvettük őket, hát ki volt, mint a mi századunktól két ember. Az egyik, *freiter* Gyarmati mondta, meg ne szúrj, én vagyok, Gyarmati. Mondtam, mit akarnak maguk itt. Felelte, megyünk ide, ha találunk valami ennivalót. Aztán mentünk együtt. Mikor az első házhoz értünk, a tornácon találtuk egy katonánkat, vérben feküdt, össze volt zúzva a feje. Akartuk volna elhozni, de nem

⁴⁴ Péter (1844–1921) 1903 és 1914 között szerb király

⁴⁵ csajka

tudtuk, mert nem volt földtráger.⁴⁶ Betakartuk egy pokróccal, de ő eszén kívül volt, csak horgyogott. A szerbek is elkezdtek reánk lövöldözni. Eljöttünk, és jelentettem a kapitány úrnak, hogy ott van egy ember sebesülve. Elment érte két *szanitész* reggel, de azok sem tudták elhozni, mert az egyiket meglőtték a szerbek. Másnap a mi szakaszunk nem volt éppen *svaromléniában*, egy kis pislákoló tűz mellett a sárban felvirradtunk reggel. *Freiter* Gyarmati odavezetett valahonnan egy szép kövér ökröt, hogy öljük és süssük meg. Mondtuk, hogy úgysem szabad nagy tüzet rakni, de ő azért, a huncut, megkötötte a fához és akarta a nyakát bicskakéssel elnyiszolni. Én meg megijesztettem az ökröt, az elszakította a madzagot, és elszaladt. A *freiter* káromkodott. Csendben kellett lenni, mert az ellenség nagyon közel volt, a tüzére is. *Zugsführer* Bodnár már korán reggel jól *berakiázott*, és elkezdett kiabálni a fiúkra. Mondtam, ne kiabálj, mert mindjárt ide lőnek az ágyúval, ha meghallják. Mikor ezt kimondtam, bom, oda is lőttek. Senkinek nem lett semmi baja, csak Bodnár sebesült meg. A sódarába olyan darab golyó ment, mint egy meggy szem. Jajgatott, jaj meghalok. Mondtam, ne jajgass, nem halsz meg. Levitték a *szanitészek*. Mi, az első és a második szakasz, mentünk balra a 8-ik századot megerősíteni.

Egész nap nagy harc állott. A szerbek nagyon sokan voltak, mi meg kevesen. Erővel jöttek ránk. Volt előttünk egy ház vagy húsz lépésre, abba erővel rohantunk be. A főhadnagy úr Kurmics, a 8. századparancsnok egy szakasszal a házra rohamot csináltatott. Ott már csak volt mézárolás. Egész nap így ment. Ettek volna meg bennünket, mert már éreztek valamit, mi meg arra egyáltalán nem is gondoltunk, hogy el fogunk szaladni. Mellettem volt a *dekunghan* egy fiatalember, aki mell-lövést kapott. Jajgatott, hogy Istenem, tegnap jöttem a kórházból, kigyógyultam a sebemből, és ilyen szerencsétlen vagyok, már másikat kaptam, ezt nem bírom ki. Vigasztaltam, ne sírjon, ha úgy rendelte az Isten, lássa ezt a sok halottat, itt körül rajtunk, milyen jó ezeknek, már nem éreznek semmit, már nem fáj semmi, nem éhesek, nem fáradtak. Elvitték a *szanitészek*, de biztosan elment ő is a másvilágra. Estére láttuk, hogy tőlünk balra a 3-ik dandár már kezd menekülni, de mi nem tudtunk még mindig semmit. A kapitány úr Váradi, a zászlóaljparancsnok üzengetett fel nekünk, hogy csak jól vigyázzunk, el ne szaladjunk, este már kapunk segítséget. Este aztán egy kicsit csendesedett a harc. A főhadnagy Kurmics mondta, hogy menjünk előre egy kicsit, vájjunk lövészárkot, és holnap nem engedünk az utolsó csepp vérig. Úgy csináltuk, hogy egy tisztásabb helyen elkezdtünk a köves földben – ki hogy tudott – fedezéket csinálni, ezzel a reménnyel, hogy már nagyon kevesen vagyunk, de holnap még annyian sem leszünk. Mondtam egy fiúnak, eredj el, a kapitány úrtól kérdezd meg, hogy itt maradjunk-e továbbra a 8-ik századnál. A fiú elment és jött mindjárt vissza, hogy a kapitány úr azt parancsolta, hogy menjünk vissza a századhoz, öhozzájuk. Elmentünk, hát látjuk, hogy *fergáterung* van. Sugdossák a fiúk, hogy *rükcug* van, azaz hátrálunk. Rosszul esett

⁴⁶ táborig hordágy

mindünknek, hogy miért, de nem is akartuk hinni. A tisztek nem mondtak semmit. Ez volt 1914. december 7-én.

Csendben lementünk a hegyről, ahol a kapitány úr Váradi kijött és látta, hogy milyen kevesen vagyunk. Nagyon dicsért bennünket és köszönte, hogy a nagy veszedelemben olyan jól megállottuk a helyünket. Elindultunk utána. Kérdeztem, hogy hová megyünk. A századunknál volt egy *kadét*, ő mondta, megyünk egy más helyre pihenni, mert már nagyon fáradtak vagyunk, és majd reggel visszajövünk ide megint. De nem úgy volt, mert egész éjjel mentünk. Hajnal fele egy tiszta dombon megcsendesedtünk. Ott voltak a 46-os bakák is. A tisztek mondták, hogy *dekungot*, azaz fedezéket csináljon mindenki. Ott vacsoráltunk, tüzet raktunk és sütöttünk, ki mit. Én tyúkot sütöttem, a fiúk csinálták reggelig a fedezéket. Mikor megvirradt, a tisztek mondták, mindenki bújjon a fedezékbe. Belementünk, hogy fogunk egy kicsit benne aludni. Mikor éppen én is belementem, akkor az ellenséges tüzéség odalövdözött, úgy, hogy több embernek a testrészei darabokban repültek a levegőbe. Ekkor a tisztek kiáltották: fiúk, szaladni, ki hogy bír. Így lövdözött utánunk a tüzéség és a gyalogság is. Bizony sokan ottmaradtak holtan. A sebesültek rímázkodtak, hogy ne hagyjuk őket, de nem volt mit tenni. Menekült, aki tudott.

Ahogy szaladtam, egyszer egy gránátszilánk a bal sarkamnak sípolt. Nagy fájást éreztem, és nem bírtam a lábam a földre tenni. Nagyon megijedtem, hogy már ott kell maradnom. Kiabáltam, hogy ne hagyjatok, megsebesültem, de nemigen hallgatott senki. Így szaladtam fél lábon, míg végre megnéztem, hát láttam, hogy nem vérzik. Próbáltam a földre tenni, éreztem, hogy szűnik a fájás. Így elmenekültem én is. Az volt a szerencsém, hogy a saroknak ment és azt nem bírta levágni, csak megsújtotta a sarkam. Egy Figyere nevezetű őrmester is attól a gránáttól sebesült. Egyszerre jajgattunk, de ő nagy sebeket kapott a combjaiba, és kiabált, hogy ne hagyják őt, mert lövdözni fog bennünket. Megfogta két fiú, és elszaladtak vele a kórházba. Kigyógyult, majd tavasszal vissza is jött a zászlóaljhoz, nem volt semmi baja. Elmenekültünk egy darabon, aztán ellentállottunk. Muszáj volt, mert a sok tüzerünk és *treineink* nem. Nem bírták a szegény lovak gyorsan húzni az ágyút és a sok poggyászt. Az ellenség meg nagyon jött utánunk. A gyalogságnak azért muszáj volt többször ellentállani, mert az ellenség így is, de akkor még többet elfogdosott volna belőlük. Azon a nagy sáron nem bírta a szegény jószág, sok csak dögölt ki. Az úton sorban volt a sok dögölt ló is. Aztán ellentállottunk, és újfent menekültünk. Így ment december 7-éktől 14-ikéig.

Este megálltunk egy nagy havas hegy oldalán. Tüzet raktunk, és aki *feldvakéra* nem ment, az melegegett és szárazkódott. Én is elmentem a *svarmommal feldvakéra*, a hegy tetejére. Rettenetes nagy hó volt. Ott voltunk éjfélig. Kiállítottam a fiúkat, hogy jól vigyázzanak, mert jönnek a szerbek. De a fiúkban nem volt mit bízni, mert nagyon fáradtak, éhesek voltak és fáztak velem együtt. Mindig döföltem őket a fegyverrel, hogy ne

aludj, vigyázz, mindjárt jön az ablér,⁴⁷ és megyünk a tűzhöz melegedni. Tizenkét órakor jött más *svarm*, felváltott bennünket, mert már majd megvett az Isten hidege. Mentünk a kis pislákoló tűz mellé. A többi közé bújtunk. Egy kicsit, ha jól emlékszem, még talán szenderedtem is. Egyszer csak jön a parancs, hogy már virrad, és menjünk rajvonalban fel a hegyre, reggel jönnek felfele a szerbek, ne engedjük utolsó csepp vérig. Úgy is volt, reggel hozzákezdünk löni, úgy tíz óráig bírtuk őket tartani. Parancsolták a tisztek, hogy szaladni. Ott maradt egy pár ember, úgy, hogy nem vigyázott magára, az álom elnyomta. Akit fel nem költött a mellette való, majd felköltötték a szerbek. Én is egy mellettem valóval úgy voltam, ha rá nem ütök a fegyverrel, hogy gyere, szaladj, ő is ott maradt volna, így szaladtunk. A szerbek felértek a hegyre, nagyon lövöldöztek utánunk. Egnéhányan ott is sebesültek. Délután csendesedtünk, mert sok úgy maradozott a szerbekhez, hogy nem bírt szaladni a hegyeken. Estére megint ellentállottunk. Ez volt 9-ikén. Egy hegyoldalon tartottuk őket, míg lehetett. Megint elszaladtunk, mentünk a nagy sáron. Sok nem bírt kímászni a sárból, a tüzérek ott kínlódtak. Nagy sötétség volt. Hajnal fele megcsendesedtünk egy bokros dombon. A zászlóaljparancsnok, a kapitány úr Várad beteg lett. Átvette a *komendát* a mi századparancsnokunk, kapitány úr Opsenicza lett a zászlóaljparancsnok. A századunkhoz jött egy hadnagy.

Amikor felvirradtunk tizedikére, akartunk rajvonalba húzódni, de már nem is kellett, mert az ellenség olyan sok volt, mint mi mennyire kevesen. Középről lőtt derűre borúra közénk az ágyúval is, és szaladtunk ki merre. Hallottuk, hogy jön segítségünk Valjavából. Jött is, ellentállottunk egy kis korrig megint. Ott voltak régi fedezékek, azokba bújtunk, sok fegyver is. Egnéhány ember hozzáfogott széttördelni, hogy az ellenség kezébe épen ne kerüljön. Ott is tartottuk őket majdnem délig, és megint elszaladtunk. Az úton sok felflegung⁴⁸ és ágyúmuníció maradozott mindenütt. Még mindig nem tudtuk, hogy általános *rükcug* van. Azt gondoltuk, Valjavónál tovább nem engedjük őket. A csinált szűk utakon a *trein*lovak nehezen haladtak. Az ellenség nagyon szorított bennünket. Hozzáfogtak a tüzérek, ledütögették a sok holmit a szekerekkel az útról, és haladtak előre, hogy legalább az ágyúval tudjanak menekülni.

Estére megállottunk egy helyen, egy kis falunál. Sok sebesültünk volt, akik ott is maradtak a szerbeknek. Egy domb élén hozzáfogtunk fedezéket csinálni. Mikor kész volt, akkor a hegy oldalán raktunk tüzet. Az eső elkezdett esni. Számítottunk arra, hogy reggel megint lesz harc, de nem kellett a fedezékbe bemenni, mert éjjel jött a parancs, hogy menjünk, irány Valjavó. Elindultunk, mikor világosodott. A városhoz értünk. Ott már hallottuk, hogy sípol a vonat. Szinte örvendeztünk, hogy már azt is halljuk. A város végén összejött két nagy országút, egyik Gragulaváctól, a másik Banyabastyától. Ez volt 11-ikén. Ahogy odaértünk, az útdoldalon hajnalban pihentünk egy kicsit. Az úton jöttek a

⁴⁷ váltás

⁴⁸ élelem

tüzérek. Beszéltem megint egy pár szót Hoó Bálinttal és Tóth Jóskaival. Ők haladtak előre, mi ott maradtunk. Az 5-ik és a 6-ik század bement a városba, a 7-ik meg a 8-ik század ott maradtunk a város végén szolgálatra, azaz *feldvakék* voltunk. Azon a napon jött sok katona és sebesült. Aznap ott voltunk, a hadnagy vett tejet nekünk, az altiszteknek egy asszonytól, és raktunk tüzet, megforraltuk. Jöttek szerb asszonyok a városba az úton, és volt olyan, aki tengerikenyeret hozott árulni. Vettünk tőlük, akinek jutott. Én is vettem. Egy olyan kenyérért, mint egy vakaró, adtam 4 koronát, de nem volt baj, mert pénzünk volt. Örvendtünk, hogy még egy kis kenyérre is szert tudtunk tenni.

Egész nap a városban bungott a sok puskapor és raktár. Meggyújtották a sok lőszert, hogy az ellenség kezére ne maradjon. Ekkor már gondoltuk, hogy még onnan is tovább fogunk szaladni. Azon a helyen kivirradtunk. Másnap reggel az ellenség ott volt, lövöldözött reánk. Mondtuk a hadnagynak, itt az ellenség. A város végénél egy nagy víz folyt, egy híd volt rajta, azon kellett keresztülmennünk. Szaladtunk a hídra. Az volt a szerencsénk, hogy még átal érkeztünk szaladni, mert mikor átértünk a hídon, az ellenség azonnal lőtt a hídra gépfegyverekkel is. Szaladtunk a városon végig. Rengeteg sok sebesült volt az épületekben, hagytuk őket ott, mert nem volt velük mit tenni. Amelyik bírta magát, az jött a lábán, amelyik nem, az ott maradt. A városnak a túlsó végén egy búvóhelyen lepihentünk. Ott találtuk meg az 5. és a 6-ik századot is. A városból tömegesen jött kifele a katonaság. A dandárparancsnok úr is helyet foglalt egy házban, ez volt még 11-kén.

Ott maradtunk. Éjjel tüzet raktunk. Éppen a szakácsok hoztak valami ennivalót, amikor akartunk enni, akkor a generális úr adta a parancsot, hogy *svaromléniában* menjünk, és szuronyt szegezve ellentálljunk. Úgy csináltunk, egész éjjel sugdostuk egymásnak, mi lesz az éjjel, a holnap reggelt sok ember nem éri el közöttünk. Ki is virradtunk szerencsésen, mert a szerbek nem jöttek előre az éjjelen. Reggel folyt a harc, tartottuk őket egy darabig, aztán menekültünk megint. Éjszaka egy kis erdőbe értünk, de míg odafele mentünk, nagyon sok tüzért találtunk az utakon mindenfelé elakadozva. Szegény lovak nem bírták a terhüket. Éjjel pihentünk egy kicsit, tüzet raktunk. Reggel haladtunk tovább, míg végre délután megint ellentálltunk, mert az ellenség nagyon jött utánunk. Egy nagy árokban, egy út szélén széthúzódtunk. Nagy lövés volt. Ez volt 12-ikén. Este későn onnan ellopóztunk nagy csendben, és egy helyen megcsendesedtünk. Tüzet raktunk, hogy már a szakácsok hoznak valamit, hoztak is, de mire a tűz kész volt, jött a parancs, hogy tovább menni. Így nem ettünk semmit. Persze a baka káromkodott, otthagytuk a tüzet és mentünk tovább. Későn, éjfél után egy kis falunál lepihentünk, ott már kaptunk egy fleiskonzervát.⁴⁹ Tüzet raktunk, megmelegítettük és megettük. Pihentünk egy pár órát, azután mentünk tovább.

Reggelre egy nagy faluba értünk. Ott is mentek a *treinek*, a lovak nem bírták a szekeket. Az úton volt már minden. Bakancsot vettünk a szekerekről meg cukrot, aki ügyes

⁴⁹ húskonzerv

volt, meg dohány is került más némelyeknek. A pékek, ahogy sütöttek kenyeret, a sok tészta ott volt, a bakák ették a nyers tésztát is. Volt egy templom, tele volt raktározva minden ruhaneművel, cipő, pokróc, fehérnemű stb. Rengeteg volt. Aki érkezett, vett magához, mert az ellenség ott jött közel. Én is szereztem magamnak ezekből, de nagyon gyengék voltunk, és még azt is cipelni, tehát sokat nem lehetett. A templomban meggyújtották azt a sok ruhaneműt. Haladtunk tovább, ez volt 13-ikán. Egész nap mentünk az úton, nagyon ki voltunk merülve. Még éjjel is mentünk. Ott nem voltak olyan nagy hegyek. Hallottuk, hogy nem messze van Sabác város. Az a Száva-parton van, evvel egy kicsit vigasztalódtunk, és mentünk éjfélig. Akkor értünk egy helyre, sok katona volt egy temetőnél, de sokan nem bírtak oda menni, elmaradoztak közülünk. Én is már csak az utolsó lépéseket bírtam tenni. Lepihentünk azok között. Enni nem volt mit, hiába raktunk tüzet. Pihentünk. Mondták, hogy nem messze van Sabác. Aztán felvirradtunk 14-ikére.

Azt gondoltuk, hogy megyünk tovább, de ott volt egy kis falu és régi lövészárkok. Azokat megújítottuk, mindenki magának korán reggel. A tüzérek is kigestélték⁵⁰ az ágyúkat. Nemsokára parancsolták a tisztek, hogy mindenki bújjon a lövészárkokba, mert az ellenség már közel van. Nagyon éhesek voltunk. Akinek volt valami ennivaló, amit szerzett, azt készített. Én is úgy tettem. *Freiter* Gyarmatinak volt egy kis tengerilisztje. Bebújtunk a legközelebbi üres házba, tüzet raktunk, és forraltunk vizet, abban megfőztük a lisztet. Visszaugrottunk a lövészárkokba, és jóízűen megettük. Az őrmester úr is látta. Láttam, hogy neki is jó volna belőle, bár ha nem jó is, de hiába, nem jutott neki. Kért, hogy adjunk neki is egy kis lisztet, de már nem volt több, azért mert nem akart neki adni a *freiter*. Ott voltunk egész nap a lövészárkokban. Estére, még hogy volt egy kis liszt, meg akartuk főzni, de már nem szabad volt. Tőlünk balra egész nap nagy harc folyt. Tőlünk is lőttek a tüzérek. Az volt a szerencsénk, hogy reánk nem jött az ellenség.

Napszállatkor parancsolták a tisztek, hogy minden szakaszból 8 ember rakjon tüzet. Ekkor gondoltuk, hogy talán fogunk valamit kapni enni, de nem úgy volt. A tüzet megrakták a fiúk. Már alkonyodott, és jött a parancs, hogy nagy csendben *fergáterung*. Sorakoztunk. A tüzérek is összehakoltak, és nagy csendben elindultunk onnan. A nagy tüzek ott maradtak azért, hogy az ellenség azt gondolja, mi ott vagyunk, és hogy ne jöjjön olyan bátran utánunk. Mentünk nagy csendben, irány volt Sabác. Az volt a szerencsénk, hogy elmentünk, mert ha még időztünk volna egy negyed óráig legalább, akkor megfogott volna az ellenség bennünket.

Este 9 órakor Sabác városba értünk. Le van rombolva nagyon. Akkor is égett egy nagy épület benne. Végigmentünk rajta. Egyik fiú mondta, itt lesz még hadd el hadd, mert ellent fogunk állani, az ellenség nekiszorít a Szávának bennünket, és nem érkezünk át-menni. A másik mondta, nem fogunk már itt ellentállani. Mentünk végig a városon, annyi

⁵⁰ beállították

volt a katonaság, hogy nem fért egymástól. Elértük a Szávát, és ott a hajók hozták át a katonaságot. Mi mentünk a parton balra, míg végre értünk egy hidat és azon átmertünk.

Így kiértünk Szerbiából, nagyon örvendtünk. Imádkoztunk, ahogy a hídon mentünk át, és átértünk. Tehát így már nem Szerbiában, hanem Szlavóniában voltunk. Ez volt december 14-ikén este 9 órakor, hogy átkeltünk a Száván. A Száva-parton már sok *trein* és tüzér pihent. Mentünk tovább. Ott volt nem messze egy város, Magyarsabác. Azon mentünk végig este. Már nem volt hegy semerre. Ahogy mentünk a városon, a sáron, éjjel a legénység úgy ki volt merülve a nagy fáradságban és éhségben, hogy dőlt el a sáron szanaszét. Mire végigértünk a városon, kevesen maradtunk. Tovább nem mentünk, az útdalton lepihentünk. Nyugodtan pihentünk reggelig. Reggel tüzet raktunk. A földben kerestünk kolompért és megsütöttük. Ott már jobban is kaptunk, voltak ott huszárok, és azoktól vettünk konzervát, két koronáért egyet. Én is vettem kettőt, és megettem. Nem sokára parancsolták a tisztek, hogy lehet menni az állomásba, aki bír, és ott van minden enni-innivaló, ami úgyis ott fog már maradni. Mentek a fiúk. Ott volt az állomás közel a Szávához, és ott volt a sok ital, szalonna, sajt, konzerva, szalámi, cibak.⁵¹ Hoztak a fiúk sokat ezekből. Én is elindultam egynéhány emberrel, de messze volt az állomás, és visszatértünk. Amikor visszaértünk a helyre, akkor már nem volt ott a katonaság. Mentünk utánuk, de nem értük, csak tudtuk, hogy merre mennek. Mentünk egész nap. Sokan gondoltuk, hogy az ellenség jön utánunk. Mindig hallottuk, hogy lő az ellenség. Az úton így haladtunk egész nap, enni- és innivaló volt már nálunk elég, mindig ettünk.

Az úton összeszedőttünk már vagy 17-en, akik a mi zászlóaljunkhoz tartoztak. Közük csak én voltam egyedül altiszt. Haladtunk lassan, estére egy faluba értünk. Ott még tudtak sokan magyarul is. Pénzünk volt, vettünk italt, akinek kellett. Volt ott egy keresztút, ott állott egy automobil. Megállították a sok eltévedt katonát, és útbaigazították. Ahogy megyünk, egy kapitány az autótól elibünk áll, és kérdi, honnan jövünk. Feleltem, Szerbiából, az éjjel jöttünk át a Száván, ma reggel elmaradtunk a csapattól, az után igyekezünk. Kérdezte, melyik *regement*. Én feleltem, 66. Ő kivette a térképet, és mutatta, hogy melyik úton menjünk, és hogy a harmadik faluban találjuk meg a zászlóaljot, az fog táborozni Budanajovic községben. Megköszöntem, és elmentünk. Este volt, fáradtak voltunk. A fiúk mondták nekem, nagyon fáradtak, háljunk meg ebben a faluban, majd elmegyünk reggel korán. Úgy is volt. Ahogy mentünk az utcán, a kapuban állott egy asszony, kértünk szállást. Mondta, van, az egyik házvége üres, eltérünk benne vagy tízen. Bemertünk, és vittünk bele szalmát. Sok szalonnája volt, a pitvar tele volt szalonnával és sonkával meg kolbásszal aggatva. Kértünk tőle pénzt, de nem adott, azt mondta, kell nyárára a dolgozóknak. Csak nekem adott egy darabot, igaz, a pénzt nem vette el tőlem. Tojása volt eladó, és vettünk tőle sokat, és csináltunk rántottát. Lefeküdtünk, de nem sokat bírtunk aludni, mert már rá voltunk szokva. Éjfél után felkeltünk, raktunk tüzet a pitvarban,

⁵¹ katonakenyér

és főztünk kávé. A sok szalonna és kolbász ott verte a fejünket, hogy fel volt aggatva. A fiúk akarták vagdalni, de én nem engedtem. Aztán odaálltam a kolbászhoz, és mindegyiknek szakítottam egy szálát, persze magamnak is. Így megköszöntük a szállást, és elindultunk korán reggel. Mentünk. Nagyon szép és finom földek vannak arra mindenütt, és gazdag nép lakja. Mentünk mulatozva. Úgy 10 órakor már elértük a zászlóalj. Elmentünk mindegyik a saját századához. Ott voltak csakugyan Budanajovic községben. Ott voltunk vagy 4 vagy 5 napig. Jó *minázst* kaptunk, szép civil kenyereket *faszoltunk*, annyit, hogy nem bírtuk fogyasztani, italt, bort és rumot. Egy szép napon elindultunk, irány Ruma város, nem messze volt. A város mellett, az állomásnál volt nagy térség, ott letáboroztunk. Mindenfelől sok katonaság gyűlt oda. Ott voltunk a sikon két napig, vártuk a vonatot, de azt nem tudtuk, egy sem, hogy hová fogunk menni. Estére én aztán elmentem az állomásba egynehány emberrel szalmát és fát *faszolni*, mert hideg volt. Kikaptuk a szalmát és a fát, és jöttünk vissza. Ahogy jöttünk, a katonaság közt kérdezem a tüzérektől fennhangon, nincs-e köztük Hoó nevezetű. Ezt meghallotta Hoó Bálint és Tóth Jóska, és mindjárt kiáltottak, hogy arra menjek. Este volt. A fiúkat elküldtem a szalmával, a fával. Én ott maradtam a két fiúval a tűz mellett. Hálálkodtunk, hogy hála Istennek, kiszabadultunk Szerbiából. Volt nálam egy kulacs ital, beszélgetés közben többen elfogyasztottuk. Aztán elmentem tőlük a csapatomhoz.

Másnap éjjel felültünk a vonatra és jöttünk. Örvendeztünk, hogy megyünk Magyarországra. Úgy délben ki is szálltunk a vonatról Sid város mellett, és mentünk gyalog vagy 4 kilométert Adesóc községbe. Ott elkvártélyoztak bennünket, kit hova, szét az ereszekbe és üres, rossz istállóba. Már közel volt a karácsony is, az újév is, azaz közelgett az 1915-ik év. Itt megint jó *minázst* kaptunk, meg pénzünk volt, és aki akart, pénzért az asszonyok is főztek neki. Italt is kaptunk, meg még csomagot is karácsonyra, mert rettenetes sok volt az állomásokban mindenfele, akinek a gazdája odamaradt Szerbiában, és azt szétosztották az élő katonák között. A sok elcsigázott ember között sok meg is betegedett, és sokan kolerások is voltak. Mindig oltogatott bennünket az orvos. A kolerásokat külön más faluba szállították, a többit – kit hova – kórházakba. Az ottani vizet is ártalmasnak találták az orvosok. A pap felesketett bennünket a templom előtt, hogy nem fogunk ott nyers vizet inni, hanem a szakácsok felforralják, kihűl, és úgy isszuk. De bizony azt nagyon kevés ember tartotta be. Én is nagyon megbetegedtem, egy hétig nagyon rosszul voltam, csak feküdtem a nagy hidegben egy szekérszínben a fiúkkal. Az orvos elibe nem mertem menni, mert féltem, hogy a kolerások közé fog küldeni. Aztán hála Istennek ki-lábadoztam a bajból, de azok végül szerencsések voltak, akik meg nem haltak, mert a kórházból mikor kigyógyultak, voltak szabadságra is haza.

Abban a faluban voltunk 7 hétig, ott voltak Hoó Bálinték is, többször beszéltem velük, meg mulattunk is együtt. Ők kaptak hazulról csomagot. Aztán elmentek, és mi is elmentünk onnan vagy 8 kilométerre egy kis városba, Tovornikba. Ott is voltunk egy pár hétig. Ott jobb helyünk volt, *rukkoltunk*. Oda kaptam a feleségemtől az arcképét. Történt

egyszer, hogy őrségen voltam vagy 15 legénnyel. Sok ember volt ott elzárva. Aznap este is hoztak egyet a csendőrök, és átvettem, elzártam. Reggel korán, hogy többen kérezködtek közülük szükségre, küldtem velük fegyveres katonát egy párat, hogy vigyázzanak, el ne szökjön valamelyik. Egyet kint felejtettek, éppen azt, amelyiket az estén hoztak a csendőrök. Azonnal észrevettem, és mentünk érte, de már akkor nem találtuk, elszökött. Tüzér volt. Volt még egy, amelyik tudta, hol lakik. Elküldtem két fiúval, hogy keressék meg, de nem találták. Megint elküldtem egyet, hogy várja, hátha hazamegy, és hozza el. Már féltem, hogy mi lesz vele. Nemsokára hozta is a tüzért. Amilyen mérges lettem, nagyon felpofoztam és bedobtam az egyesbe, vissza. Nemsokára jött a főhadnagy úr Varga, a stations inspekciós Officir.⁵² Jelenttem neki. Beszélt vele, miért szökött el. Mondta neki, hogy szigorúan meg lesz büntetve.

Aznap történt, hogy két magyar asszonyt elfogtak. Jöttek a férjükhöz, akik már nem is messze voltak, a szomszéd faluban. Odahozták őket, mert a jegyzői iroda ott volt. A jegyző nem tudott csak horvátul, engem hívtak. Megmondtam a jegyzőnek, hogy mi járatban vannak. A két fiatalasszonyt letartóztatták. Nagyon sírtak, hogy már itt a férjük közel, és nem láthatják meg, és még amellet meg lesznek büntetve. Büntetve mégis nem lettek, hanem vonatra ültették, és vigyázattal hazaeresztették őket. Nem láhatták meg a férjüket.

Egy kevés idő elteltével aztán elmentünk onnan. Vonatra ültünk és elmentünk a Száva-partra egy községbe. Mikor még odamentünk korán tavaszkor, hideg volt. A Száva kiöntött, és vízben állott az egész határ. Aztán jó idők lettek. Ott voltunk hosszabb ideig egy gazdag horvát embernek a székérszínjében. Voltam én is a rajommal. Volt sok tojás, és süttöttünk rántottát. Ott töltöttük el a húsvétot is. Engem többször behívott a gazdasszony, és megkínáltak. Árultak sok *rakiát*. Aztán lejött a 6-ik *marsszázad*. Hogy kevés altisztjük volt, engem is oda helyeztek őket abriktozni⁵³ április 24-ikén, azaz éppen Szent György napján. Mindig vártam azt a levelet hazulról, hogy mikor írják már, hogy a feleségem megszaporodott. Este jártam a századomhoz vissza, hogy mikor kapom már azt a levelet. A többi barátaim is várták, mert azt mondtam nekik, hogy ha fiú születik, akkor csinálok egy kis keresztelőt, úgy ahogy a zsebem engedi, de ha lány születik, akkor nem iszunk egy kortyot sem. Szerencsére május 15-ikén kaptam a levelet az apósomtól, hogy május 5-ikén a feleségemnek szerencsésen egy nagy fiú gyereke született. Így aztán nekem is meglett az örömöm, és ott mindjárt egynéhány barátommal elmulattam vagy 10 koronát, Dancs, Bodnár, Kiss, Kovács, Pótics és Ignác magyar barátaimmal.

Nemsokára elmentünk onnan, az a *marsszázad*, egy közeli faluba, Juricsira, mert a mi helyünkre 33-as bakák mentek. Úgy volt, hogy mi is csak kevés korig leszünk ott, de nemsokára a talián sógorunk hadat üzent. Arra vártunk, hogy mikor jön már az a parancs, hogy megint megyünk Szerbiába. Május 25-ikén sürgönyt kapott az őrnagy úr, hogy a

⁵² állomás (helyőrség) ügyeletes tiszt

⁵³ betanítani

zászlóaljjal elindulni az olasz határra. Elmentek, én meg véletlenül ott maradtam abban a közeli faluban a *marsszáznál*. Még ott voltunk egy hétig, aztán nekünk is menni kellett által a Száván Boszniába, Brcko városba. Ott volt sok katonaság. Éppen Pünkösöd első napján mentünk. A város alatt nagy fedezékeket, lövészárkokokat csináltunk 2 hétig.

Csináltattam arcképet, de nem lett kész, míg ott voltunk. A feleségem nevére írtam, hogy majd annak küldje el a fényképész. 2 hét elteltével mi is vonatra ültünk, és mentünk a zászlóalj után az olasz határra. Vitt a vonat bennünket Ausztriába. Az úgynevezett Krajna tartományban kiszállottunk. Nagyon szép látvány van arra mindenféle. Azok a stájer emberek mind derék emberek. Egy 15 éves fiú már úgy ki van fejlődve, mint egy bálvány olyan. Mind egészséges emberek. Jó levegő és víz van arra. Egy Sztudecsica községben kiszálltunk és megtelepedtünk. Ott voltunk egy hétig. Volt sok saláta, hagyma. Volt mit enni, és jó olcsón lehetett kapni sört, akinek volt pénze. Egy üveg sör 14 krajcár volt csak, mint háborúban. Egy hét elteltével elindultunk onnan gyalog, előre, közelebb a harchoz. Mentünk a nagy hegyek közt, a nagy melegben. Akkor jött a zászlóaljunktól több sebesült ember. Mondták, hogy nagyon rossz, mert csak kopaszköből állnak a nagy hegyek, és ha belemegy a gránát, hát jobban a nagydarab kövek verik föbe az embereket. Egy községben megint letelepedtünk, ott, ahol a Száva kezdődik. Egy nagy kőhegyből ömlik ki a víz. Ott volt egy kis község, úgy nevezik Artharmer. Ott elszállásoltunk, ki hova az épületekbe. *Rukkolgatunk*, ki hol a hegyeken. Oda éjjel-nappal mindig hallott az ágyúk rettenetes bömbölése. Jó hadapródunk volt, Bernáld. Nem nagyon hajtogatta a nagy rettenetes hegyekre az embereket. Volt ott több, zászlóaljhoz tartozó *marsszáznad*, mi is voltunk ott két század, a 6. és a 7-ik *mars*, melyben Angyal Imre volt. Vele több ízben beszéltem, nem volt semmi baja. Nekünk aztán jött a parancs, mikor egy hónapot ott eltöltöttünk, hogy megyünk, de azt nem tudtuk, hová.

Elmentünk a Fajotrici állomáshoz. Ott bevagoníroztak bennünket. Hozott a vonat, de azt nem tudtuk, hogy hová, csak vettük észre, hogy azon az úton, amelyiken odamentünk, azon jövünk visszafele. Másnap elértük Jajbák⁵⁴ várost, de mindig nem tudtuk, hová visznek bennünket. Aznap este kiszállottunk a vonatból. Az állomás közelében megháltunk, de a nagy ágyúdörgéstől nem tudtunk már aludni sem. Ez volt szombat este. Vasárnap reggel elindultunk felfele, közelebb a harchoz. Ahogy mentünk, úgy dél fele találtunk tüzéreket, lovakat vittek itatni. Vigyáztam, hogy vajon nem lesz-e köztük ismerős. Mikor ezt elgondoltam, mindjárt megláttam Varga Józsit. Odaléptünk egymáshoz, kezét szorítottunk. Csak néztünk egymásra, hogy hol látjuk egymást, de nem beszélhettünk, mert ő is haladt a maga útján, én is. Csak ennyit kiáltott: Gerő Péter is itt van.

Mindig közelebb mentünk, estére a front mögött egy kis faluban megtelepedtünk. A nagy tenger már ott volt látható. Július 18-ikán hogy odaértünk, azaz vasárnap Temnyicára. Ott voltunk 2 napig, sok katona. Onnan bámultuk, hogy előttünk milyen nagy pokol

⁵⁴ Laibach, ma Ljubljana

van, hogy milyen rettenetes nagy ágyúlövések vannak, és nekünk is oda kell menni. Másnap este szép holdvilágon mentünk előre. Hajnalra egy kis faluban megbujkáltunk a kukoricásban. Ott voltunk másnap estig. Kétfele vált a század. A tót fiúk mentek a 96-ik *regementnek* a segítségére, azokkal ment a főhadnagy úr Varga, hadapród Mészáros és Rusznyák, az őrmester Lukács. Keservesen elbúcsúztunk egymástól. Mi meg a magyar fiúk – 86-an – mentünk a 61-ik *regementnek* a segítségére. Jött velünk hadapród Bernáld és egy *Zugszführer*, Ovacz Márton. Voltunk káplár: Balázs Miklós, Roskó János, Meszár Sándor, Ladányi József, Kurta, Szenczi Béla és én, Varga György. Így aztán ott a kukoricásban írtuk mindig a figefa alatt a szomorú búcsúzó levelet. Minden órában írtam egyet. Jött a sok sebesült, azoknak adtuk, hogy továbbítsák, ha csak tudják. Azon a reggelen, hogy odaértünk, Varga Józsiék is ott voltak. Egész nap beszélgettem vele. Adtunk egymásnak emléket. Kibeszélgettem vele magam utoljára, azt gondoltam. Ő persze könnyen beszélt, mert ők már közelebb nem mentek az ellenséghez. Onnan lőttek az ágyúval. Neki még azonfelül is jobb volt, mert a lovak mellett volt. Bízott az élethez, hogy megmarad, mert ők nem közelítik az ellenséget, mint minékünk kell, a gyalogosoknak. Én már ott egészen eladtam, hogy el kell pusztulni, mert hiába jártam be Szerbiát és Boszniát a nagy veszedelmes helyeken, de azok mindehhez semmik voltak. Elbúcsúztam Józsitól.

Másnap este elindultunk a szép holdvilágon befele a harcba. A sebesültek vigasztaltak bennünket azzal, hogy az a szerencsés, aki sebesülten onnan kiszabadul, de az nagyon kevés ember. Mondták, láttunk már halottakat, csak ahogy halomra vannak lövöldözve, és csak 1–2 százalék sebesül, a többi repül darabokban a levegőben. Úgy is volt. A nagy ágyútűz alatt megközelítettük a rajvonalat, egész éjjel eszünkön kívül szaladgáltunk a nagy kövek között, a nagy gránát- és *srapnertűzben*. Még be se értünk a rajvonalba, már több fiút darabokra vágott közülünk a gránát. Ez volt július 24-ikén. Reggelre, ahogy beértünk a rajvonalba, ezt a helyet úgy hívták, hogy Doberdói fenség. Ott volt tőlünk egy kicsit balra a tenger, és egy falu, úgy hívták Szemartin. Tőlünk jobbra volt Görc⁵⁵ város, amit nagyon ostromolt az olasz a mai napon is, de hiába, még mindig fokhagymás az orra tőle.

Kiegészítettük a 61-eseket, elfoglalta mindenki a helyét sorban. Az ötödik *regementtől* is jött velünk egy század oda. Azokkal voltunk 24-ikén. Egész nap szünet nélkül jött az ágyúgolyó. Nagy hegy ott nem volt, csak sima hely és köves. Ha belevágott a gránát, hát a kő verte agyon az embereket, még egy kilométer távolságra is. Én is káplár Roskóval voltam egy gyenge fedezékben, meg egy 5-ös infanteriszta.⁵⁶ 25-én virradóra, hogy nem volt kenyere, az én kenyérzsákomban meg sok kenyér volt összetörve, mondtam, adok neki. Ő tartotta a kenyérzsákját, ahogy raktam neki a kenyeret ott a fedezékben, akkor kapott fejlődést. Bekötötte neki egy másik baka, és levezették onnan a doktorhoz.

⁵⁵ ma Gorizia

⁵⁶ gyalogos

25-ikén az ellenség rettenetesen lőtt, és úgy 11 óra tájban áttörték tőlünk jobbra a rajvonalat. Elfogtak egy század 34-est, és 25-öst, 61-est is, sokat. Olyan nagy ágyútűz volt, hogy azt a sok holttestet is repítette a levegőbe, nemcsak az élőket. Mentek az olaszok a hátunk mögé. Nekünk volt jelentve, hogy a rajvonalunknak a jobb szárnyát megsemmisítették az olaszok. Az ágyút is közelebb húzták hozzánk. Nekünk mindig az volt parancs, hogy csak ritkán lőni. Egyszer jött az az avízó,⁵⁷ hogy felvenni a *risztungot*. Felvettük mindegyik, és vártuk, hogy mikor jön az a parancs, hogy meneküljünk, de nem jött. Egyszer hallom, tőlem jobbra, a közeli *dekungban* a mi hadapródunk kiáltott, hogy hol vannak az emberek, és ki parancsolta, hogy felvenni a *risztungot*. Én kiáltottam neki, hogy életben van még a kadét úr. Igen, felelte, még nincs semmi bajom. Odajött hozzánk a takarásba, és mondja, mi lesz, menekülünk innen. Mondjuk, azt nem tudjuk, parancsot még nem kaptunk rá idáig. Ott volt közvetlen a hátunk mögött egy nagy gödör, abban voltak az ordiánócok⁵⁸ és egy 61-es főhadnagy is, Czil, aki a parancsnokunk volt. A *kadét* úr mindjárt leszaladt hozzá, hogy miért van az a parancs, hogy a *risztungot* felvegyünk. Mi lesz, menekülünk-e onnan vagy nem, mert az olaszok már a hátunk mögé jönnek, azt avizálják jobbról. A főhadnagy úr visszaküldte, hogy nem szabad senkinek sehová menni, csak mindenki a helyén maradjon. A *kadét* úr visszajött és mondta, hogy nem szabad senkinek sehová menni, mindenki a takarásban legyen.

Úgy voltunk estig a nagy harcban. Az ellenség estére aztán minden oldalról lőtt reánk. A gránátot közletről lőtte, és kitette a fehér zászlót mindig, mikor egy fedezéket a bakával együtt a levegőbe repített. Megkezdte jobbról, úgy sorban röpítette a levegőbe. A gépfegyver is nagyon dolgozott reánk. Sokan mentek egymás után a másvilágra. Menekülni onnan nem szabad volt sehová, igaz, hogy a menekülés is nagyon veszedelmes lett volna. Az ötös *regementtől* is volt egy őrmester le a gödörbe a főhadnagyhoz, hogy tessék feljönni, vagy valami más parancsot adni, már mindjárt nem marad ezen a helyen egy emberünk sem. A főhadnagy azért csak nem jött fel megnézni a helyzetet, hogy milyen veszedelmes. Szerencsénkre a *kadét* úr – hogy abba a takarásba jött, amelyikbe én voltam, hát, hogy jobbról sorban repítette a levegőbe a fedezőket – mondja, menjünk bújva balra. Ahogy ott voltunk, még egy pár ember, bújva mentünk egynehány lépést balra. Mikor én is kijöttem a fedezékből, alig haladtam el tőle vagy húsz lépésre egy másik takarásba, a levegőbe repült a fegyverem, ahogy súszerű berajtban⁵⁹ volt a takarásból a lyukon kidugva a kő közt. Ahogy mentünk onnan egy pár lépést balra, kihúztam, de már használhatatlan volt, mert a cső végét szétverte az ellenség géppuskája. Otthagytam és mentem az 5-ös káplárhoz a takarásba. Elmondom neki, hogy nincs már fegyverem, a cső végét ellőtték, nincs-e itt egy rezerva⁶⁰ fegyver. Van itt, azt mondja, és mindjárt a kezembe adott egyet.

⁵⁷ értesítés

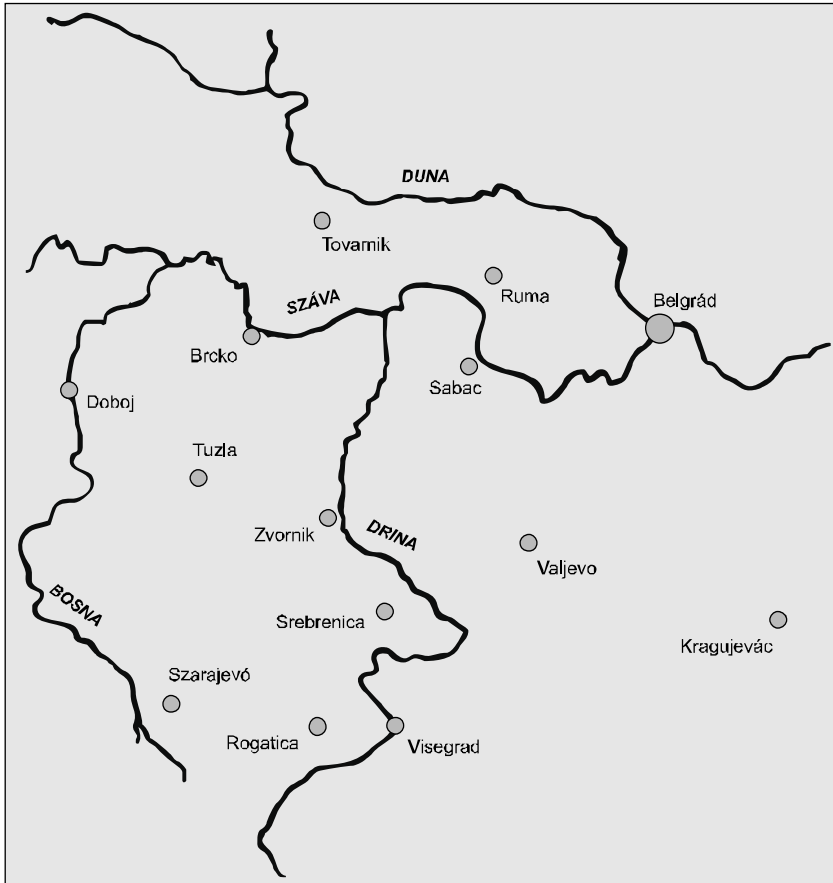
⁵⁸ tisztí küldött

⁵⁹ lövésre kész állapotban

⁶⁰ tartalék

A gyakrabban használt idegen szavak

bajonét, bajonett	szurony
baon, batalion	zászlóalj
dekung	fedezék
faszol	felvesz, vételez
feldvake, feldvache, földvache	tábori őrség
fergáterung	eligazítás
forpatrul	előőrs
forverc	előre
freiter	örvezető
halt!, hald!	állj!
kadét	hadapród
komendánt	parancsnok
komendó	parancs, parancsnok
kompáni, kompánia	század
mars	menet, menetelő
minázsi, minázs	élelem, ellátás
patrul	járőr
pionér, pionír	utász, hidász
rakia (raki)	szőlőből készült fűszerezett pálinkaféle
regement, regemenc	ezred
regruta	újonc
risztung	felszerelés
rukkol	vonul
rükcug	visszavonulás
srapnel, srapner	levegőben robbanó repeszgránát
svarm, svarom	raj
svarmlénia, svaromlénia	rajvonal, harcvonat
szanitéc, szanitész	egészségügyi katona, sebesültszállító
trein, tréin, trén	hadtáp, utánpótlás
Zugsführer, Zugsführer	szakaszvezető

Varga György szerbiai és boszniai hadiútjának néhány állomása

SÁNDOR GALAMBOS:

**Corporal György Varga's Notes on the World War I.
(1914–1918)**

György Varga served in the World War I. (1914–1918) as a corporal in 1914–1915. He fought in several areas of war in Bosnia, Serbia and Italy. He regularly got his experience down on paper then he copied it into a small notebook. The notes published here are dry and dispassionate facts depicting the soldiers' living conditions, problems, joy and sorrow. In the center we can find the weather conditions, the difficulties in getting water and food and the operational events of the war.